

ARHIVSKI FOND I DJELOVANJE DVORSKOG KOMESARA PETERA GOËSSA U DALMACIJI (1802. – 1804.)

Dubravka KOLIĆ
Državni Arhiv u Zadru
Zadar, Hrvatska
Barbara CRNKOVIĆ
Državni arhiv u Zadru, Sabirni arhivski centar Novalja
Zadar, Hrvatska

UDK: 930.255 Goëss, P.“18“
DOI: 10.21857/m8vqrt3dz9
Prethodno prioćenje
Prihvaćeno: 11. prosinca 2023.

U radu su analizirani podatci iz arhivskoga fonda Dvorski komesar za Dalmaciju Peter Goëss, koji se čuva u Državnom arhivu u Zadru, u usporedbi s podacima iz literature. Također je analizirana fizionomija fonda koji se čuva pod signaturom HR-DAZD-34, njegove tri arhivističke obrade i sadržaj. Da bi se dodatno naglasio informacijski potencijal ovog gradiva kao izvora za povijest dalmatinskih komuna, kao primjer prezentirano je gradivo koje se odnosi na Pašku komunu.

Ključne riječi: prva austrijska uprava, Dalmacija, Peter Goëss, arhivski fond, preustroj, Paška komuna.

UVOD

Razdoblje prve austrijske uprave u Dalmaciji trajalo je od svibnja 1797. do početka 1806. godine.¹ S obzirom na njezino kratko trajanje, cijelo je razdoblje imalo karakteristike provizorija, a posebice kad je u pitanju ustroj uprave i sudstva. U razdoblju nakon što je austrijska vojska preuzela Dalmaciju, pokrajinom je upravljala Dvorska komisija za Istru, Dalmaciju i Albaniju,² a

¹ Historiografija institucija još uvijek ima neodgovorenih pitanja vezanih uz ovo razdoblje. Navest ćemo neke naslove koje sadrže podatke o prvoj austrijskoj upravi: Stjepan ANTOLJAK, *Dalmacija i Venecija na preliminarima u Leobenu i na miru u Campoformiju*, Zagreb, 1936.; Stjepan ANTOLJAK, *Dalmatinsko pitanje kroz vjekove. Vjekovne težnje i borbe Hrvata za ujedinjenje Dalmacije s Hrvatskom*, Zagreb, 1944.; Stjepan ANTOLJAK, Kako je nastala austrijska pokrajina Kraljevina Dalmacija, *Časopis za hrvatsku povijest*, sv. 3, 1943., 232 – 239; Pavao BUTORAC, Boka Kotorska nakon pada Mletačke republike do bečkog kongresa (1797-1815.), *Radovi JAZU*, sv. 264, Zagreb, 1938., 161 – 236; Carl Ernst HELBLING, *Osterreichische Verfassungs- und Verwaltungsgeschichte*, Beč, 1956.; Tulio ERBER, *Storia della Dalmazija dal 1797 – 1814*, Venecija, 1990.; Vjekoslav MAŠTROVIĆ, *Razvoj sudstva u Dalmaciji u XIX. stoljeću*, Zagreb, 1959.; Paul PISANI, *La Dalmatie de 1797 a 1815*, Zagreb, 1959.; Ante MATIJEVIĆ, *Povijest Dalmacije za vrijeme prve austrijske vladavine 1797. – 1806.*, Zagreb, 2020.; Paul PISANI, *La Dalmatie de 1797 a 1815*, Pariz, 1893.

² Dubravka KOLIĆ, Edi MODRINIĆ, Rad i uredsko poslovanje Dvorske komisije za Istru, Dalmaciju i Albaniju 1797. godine, *Vjesnik dalmatinskih arhiva*, sv. 2, Zadar, 2021., 190 – 207.

od 1. siječnja 1878. započinje djelovati Vlada za Dalmaciju³ kao najviše tijelo uprave u Kraljevini Dalmaciji. Na čelu uprave do kolovoza 1797. nalazio se general Matija Rukavina koji je uz vojno zapovjedništvo obavljao i funkciju generalnog providura jer je u tom početnom periodu mletačko činovništvo ostalo na svojim mjestima i formalno se ništa nije promijenilo.⁴ Od kolovoza 1797., kad je s radom započela Dvorska komisija za Istru, Dalmaciju i Albaniju, na njezinu čelu nalazio se Raimondo Thurn,⁵ a naziv njegove funkcije bio je Carski i kraljevski komesar. Isti naziv funkcije osoba na čelu sudstva i uprave zadržan je nakon osnivanja Vlade za Dalmaciju. Tri Thurnova nasljednika: Gianbattista Rinna (srpanj 1799. – veljača 1802.),⁶ Francesco Maria di Carneio Steffaneo⁷ (samostalno je obavljao funkciju od veljače do svibnja 1802.) i Peter Goëss (lipanj 1802. – srpanj 1804.) imali su naslov i položaj komesara. Tek je zadnji čovjek na čelu uprave u Dalmaciji u razdoblju prve austrijske uprave nosio naslov guvernera. Riječ je o generalu Tommasu Bradyju⁸ koji je do preuzimanja vlasti u cijeloj Dalmaciji obavljao dužnost vojnog i civilnog upravitelja Boke kotorske.

Naša je namjera u ovom radu analizirati sadržaj i ustroj fonda HR-DAZD-34 Dvorski komesar za Dalmaciju Peter Goëss jer je po našoj procjeni ovaj fond važan za razumijevanje i ostalih fondova iz razdoblja 1797. – 1806. te za njihovo buduće arhivističko sređivanje.⁹ Potrebno je istražiti vrstu dokumenata, administrativne procedure tijekom kojih su nastali odnosno prikupljeni te njihov sadržaj kao izvor za dalmatinsku povijest. Predstaviti će se rezultati svih triju obrada ovog gradiva i izložiti nova saznanja o ustroju tijela uprave do kojih je dovela recentna obrada gradiva (treća po redu) koja se odnosi na ustroj tijela uprave u razdoblju 1797. – 1806.

³ Gradivo nastalo djelovanjem ove institucije čini arhivski fond HR-DAZD-33, Vlada za Dalmaciju (1798. – 1806.).

⁴ V. MAŠTROVIĆ, *Razvoj sudstva u Dalmaciji*, 23.

⁵ Raimondo (Reimondo, Raymond, Raimondo IX.) Joseph von Thurn-Hofer und Valsässina, 8. 10. 1748. – 1. 7. 1817.

⁶ Johann Baptist Rinna Ritter von Sarenbach, 1764. – Beč, 1846.

⁷ Francesco Maria di Carneio Steffaneo, Topogliano, 10. 7. 1759. – Beč, 2. 5. 1825.

⁸ Thommas Brady, Cootehill (Irska) 1764. – Beč, 14. 10. 1846.

⁹ Uredništvo *Vodiča Državnog arhiva u Zadru* velikih je poteškoća imalo s opisima fondova iz ovoga razdoblja, posebice za fondove Komorna uprava za Dalmaciju, Ravnateljstvo desetina za Dalmaciju, Fiskalni savjetnik, Centralna blagajna i Računovodstvo Vlade Kraljevine Dalmacije koji još nisu došli na red za suvremeno arhivističko sređivanje. Recentna obrada fondova Dvorske komisije za Istru, Dalmaciju i Albaniju i fonda Dvorskog komesara Petera Goëssa pokazala je da je potrebno preispitati neka općenito prihvaćena saznanja o ustroju institucija i podatke iz evidencija koji su se kroz godine prenosili iz jedne u drugu.

Dokumente ovog fonda dijelom su prepoznali i koristili povjesničari koji su pisali o organizaciji nove austrijske pokrajine Dalmacije te projektima i planovima za njezin budući ustroj. U ovom radu želimo ukazati i na onu vrstu dokumenata koji su izvor za pisanje povijesti pojedinih dalmatinskih komuna, a koji su, smatramo, dosad nedovoljno korišteni. Radi se o dokumentacijskim cjelinama koje vrlo dobro oslikavaju politički i društveno-povijesni trenutak više komunalnih središta i njihovih teritorija u Dalmaciji. Naime, komesar Goëss je, u želji da stekne temeljit uvid u situaciju, razvio intenzivnu prepisku sa starješinama pojedinih gradova, i sela, a u slučaju Splita čak i pojedinih gradskih predgrađa. Njihovi odgovori vrlo su konkretni i informativni te imaju priložene prijepise dokumenata od važnosti za reguliranje života na njihovu području, najčešće nekih povlastica koje su izdavali pojedini mletački magistrati. Treba uzeti u obzir i mogućnost da su dokumente koji su komesaru Peteru Goëssu dostavljani u svrhu prezentacije situacije u trenutku promjene vlasti, a radi se pretežito o prijepisima, dostavljale osobe koje su branile stečena prava. Lokalnim je čelnicima svakako bilo u interesu stanje prikazati onako kako su smatrali da bi išlo u njihovu korist. Da bismo u namjeri predstavljanja tog materijala bili uspješniji i predočili ga jasnije, odlučili smo uzeti primjer dokumenata koji se odnose na pašku komunu.

Uvodno je potrebno iznijeti najvažnija događanja u mandatu dvorskog komesara Petera Goëssa u Dalmaciji. Namjera nam je to učiniti primarno temeljem sačuvanog gradiva nastalog u njegovoj kancelariji koje, usprkos fragmentarnosti, smatramo najrelevantnijim izvorom, pri čemu će se raditi usporedbe s podacima iz literature.¹⁰ Povjesničari se, redom, o njegovu radu u Dalmaciji izražavaju vrlo pozitivno i teško je zauzeti neutralan stav.

¹⁰ Od literature posebno treba istaknuti: A. MATIJEVIĆ, *Povijest Dalmacije*. Autor je radio na temelju dokumenata iz bečkih arhiva od kojih su neki kasnije izgoreli u požaru 1927. u bečkoj Palači pravde.

MANDAT DVORSKOG KOMESARA GROFA PETERA GOËSSA U DALMACIJI

Grof Peter Goëss¹¹ u Dalmaciju je stigao kao pomoćnik Francesca Carnea Steffanea koji je bio čovjek od izuzetno velikog povjerenja cara Franje.¹² Prije dolaska u Dalmaciju car je Carnea Steffanea imenovao opunomoćenim komesarom/povjerenikom (*reggio commissario plenipotenziario*)¹³ u travnju 1801. dok je na čelu uprave u Dalmaciji bio Gianbattista Rina koji je bio samo povjerenik odnosno komesar. Već je sama ova situacija s njihovim upravnim naslovima nagovještavala sukob na najvišem vrhu vlasti u Dalmaciji. Carneo Steffaneo nije se nikad uistinu bavio redovitim poslovima komesara, već je obavljao izvide i pripremao izvješća za cara o promjenama u upravi i sudstvu koje je Beč trebao poduzeti. Neugodna situacija dvojice komesara završila je imenovanjem Petera Goëssa¹⁴ dvorskim komesarom 8. lipnja 1802.¹⁵ usprkos njegovu negodovanju.¹⁶ Njegovim je preuzimanjem Vlade raspušteno i staro Vladino vijeće (Gianbattista Stratico, Giovanni Giorgio Retzer, Biasio Wrachien,

¹¹ Goëss (također grofovi Goëss, Freiherren zu Karlsberg i Moosburg) ime je plemićke obitelji iz Portugala koja je u Austriju došla preko Flandrije. Vitezovi od Goëssa primljeni su u austrijsko plemstvo 1530. i podignuti u rang baruna 1632. godine. Ime muške loze, koja je izumrla 1634., prešlo je kao rezultat posvajanja srodnih obitelji (po ženskoj liniji), prvo na Johanna de Troocha, a odatle na njegova nećaka Johanna Petera de Gheterena, koji je postao carski grof von Goëss 1693. godine. Linije koje postoje do danas potječu od njega i prvenstveno su smještene u Koruškoj. Johann Petar II., grof von Goëss, rođen je u Firenci 1774., a umro je 1846. u Beču. Otac mu je bio Johann Karl Anton Goëss, kapetan tjelesne garde nadvojvode Leopolda od Toskane, a majka grofica Anna Maria Christallnigg. Godine 1807. oženio se dvorskom damom groficom Isabelлом Thürheim i s njom dobio sina Antona Johanna za vrijeme službe u Veneciji. Od 1803. predsjednik austrijskog gubernija Dalmacije, od 1804. čelnik zemaljskih staleža u Koruškoj, od 1806. predsjednik Štajersko-koruške gubernije, od 1809. namjesnik u Galiciji i 1815. namjesnik mletačkih pokrajina; 1825. donjoaustrijski zemaljski i 1834. dvorski maršal. Friedrich Hayer VON ROSENFELD, Ivan BOJNICIĆ, *Der Adel von Galizien, Ladomerien u. der Bukowina*, Nürnberg, 1905., 73 – 74.

¹² V. MAŠTROVIĆ, *Razvoj sudstva u Dalmaciji*, 41; A. MATIJEVIĆ, *Povijest Dalmacije*, 128.

¹³ Istu titulu kasnije nalazimo i u dopisima upućenim Goëssu.

¹⁴ Goëss u trenutku imenovanja ima manje od 30 godina, a u literaturi nalazimo podatak da je tek prije koju godinu položio pravosudni ispit. Navodno je dužnost prihvatio tek po opetovanom posebnom sudskom nalogu. Joseph BERGMANN, *Medaillen auf Berühmte und ausgezeichnete Männer des Oesterreichischen Kaiserstaates vom XVI. bis XIX. Jahrhundert*, Wien, 1858., 482 – 491.

¹⁵ Hrvatska – Državni arhiv u Zadru, HR-DAZD-33 Vlada za Dalmaciju (1798. – 1806.), svež. 156, broj 1219.

¹⁶ A. MATIJEVIĆ, *Povijest Dalmacije*, 128; V. Maštrović, *Razvoj sudstva u Dalmaciji*, 41; P. PISANI, *La Dalmatie*, 94; T. ERBER: *Storia della Dalmazia*, 115. Erber donosi krivi podatak o terminu Goëssova preuzimanja uprave u Dalmaciji tvrdeći da je Goëss naslijedio Thurna 1799. U fusnoti donosi navodni Vladin broj urudžbenog zapisnika 4424 bez navođenja godine. Provjerom urudžbenih zapisnika u razdoblju 1799. – 1802. utvrđeno je da taj broj ni u jednoj godini ne sadrži podatke koji bi potvrdili Erberov podatak. Datum na dokumentima također potvrđuju da je Erber pogriješio.

Carlo Riva) i od domaćih ljudi sastavljeno je potpuno novo Vijeće: Nikola Grisogono, Markantonio Marinović, Niccolò Verigo, Vicko Ismaelli i Lorenzo d'Alughera. U literaturi nalazimo mišljenja da je upravo ovaj potez bio znak da je Beč konačno odlučio prekinuti politiku čekanja i u Dalmaciji reformirati sve što je zahtijevalo reformu.¹⁷ Budući da je već proveo neko vrijeme u Dalmaciji, Goëss je bio svjestan teške situacije u kojoj se Dalmacija nalazi, kao i velikih očekivanja koje je imao Beč. Svemu tomu još treba dodati da je u Beču, nakon Steffaneova povratka, osnovana nova kancelarija za poslove Istre i Dalmacije u bečkoj Vladi preko koje je Steffaneo i dalje osigurao svoj utjecaj na odluke vezane uz Dalmaciju.¹⁸ Goëss, po svemu sudeći čovjek snažne osobnosti i integriteta, usprkos svemu prihvatio se posla koji prvotno nije želio i radio ga je zdušno. Pri tom je, zbog svog razumijevanja za Dalmaciju, njezine siromašne stanovnike, kao i za dalmatinsko činovništvo, stalno bio na udaru kritika i sumnji cara i ljudi oko njega. Njegov pisani mandat dvorskog komesara Dalmacije dijeli se na dva dijela: razdoblje pomnog izvida i razmatranja te razdoblje izvršenja reformi. Tijekom prvog razdoblja obavljao je izvide, propitivanja, izrađivao nacрте propisa, dok tijekom drugog razdoblja dolazimo do praktičnih eksperimenata i pokušaja djelomične primjene i testiranja reformi.¹⁹ Peter Goëss uhvatio se u koštac s problemom gladi koja je baš u tom razdoblju, osobito 1803., snažno pogađala stanovnike Dalmacije. Da bi ublažio njezine posljedice, uveo je hranu i podijelio je izgladnjelim stanovnicima bez dobivenog pristanka Beča.²⁰ Giuseppe Brodmann, jedan od Goëssovih suvremenika, protokolista u njegovoj kancelariji, u svojim sjećanjima kaže da je dozvola iz Beča za tu akciju stigla tek nakon šest tjedana, te da bi puno ljudi pomrlo od gladi da Goëss nije djelovao na svoju ruku.²¹ Ni taj ni neki drugi njegovi potezi i stavovi nisu ga učinili omiljenim u Beču. Očito je da on nije bio od onih koji su govorili što se želi čuti. Stavove nije formirao proizvoljno, već nakon temeljitih istraživanja koja je nastojao što jasnije moguće predstaviti caru.²² Ljudima oko cara koji su stalno ponavljali da Dalmacija mora biti financijski samodostatna, argumentirano je odgovarao da to u danim okolnostima nije moguće. Smatrao je da je Dalmacija zemlja s velikim

¹⁷ P. PISANI, *La Dalmatie*, 94.

¹⁸ V. MEŠTROVIĆ, *Razvoj sudstva u Dalmaciji*, 41.

¹⁹ P. PISANI, *La Dalmatie*, 94.

²⁰ Hrvatska – Državni arhiv u Zadru HR-DAZD-34 Dvorski komesar za Dalmaciju Peter Goëss, br. 2257/1803.

²¹ Giuseppe de BRODMANN, *Memorie politico-economiche della città e territorio di Trieste della penisola d'Istria della Dalmazia fu veneta di Ragusi e dell'Albania ora congiunti all'austriaco impero di G. d. B-n*, Venezia, 1821., 199; A. MATIJEVIĆ, *Povijest Dalmacije*, 128.

²² HR-DAZD-34, kut. 9 (Stara signatura Misc. Sv. 189, poz. 17).

potencijalom, koja bi mogla biti samoodrživa, no da je u nju potrebno uložiti početna sredstva za modernizaciju i reforme te da je neophodno stvarno prekinuti sa starim sustavom privilegija, posebnim statutarnim pravima i izuzetcima od poreznih obveza. Zauzima se za veće plaće za dalmatinske službenike tvrdeći da su potplaćeni i da se od njih s takvim primanjima ne može ni očekivati efikasnost koju je tražio Beč.²³

Jedna od njegovih velikih preokupacija bilo je stanje u zdravstvenim ustanovama, sirotištima, ubožnicama, lazaretima i zatvorima. Inspekcije koje je proveo pokazale su u potpunosti neprihvatljivo stanje kad je u pitanju oprema objekata, opskrbljenost, higijena, osoblje i naknade za njihov rad.²⁴ Naravno da je prepreka svim poboljšanjima na tom polju bio nedostatak sredstava pa je komesar Goëss preko svojih službenika na terenu prikupljao podatke o raznim dobrotvornim zakladama, društvima i bratovštinama i njihovim prihodima. Pokazalo se da mnoga od tih udruženja uživaju prihode koji su nadilazili njihove potrebe i da bi bilo moguće te viškove iskoristiti za pomoć bolesnima, siromašnima i napuštenoj djeci. Zamislio je da se taj novac okupi i stavi pod kontrolu i raspolaganje dobrotvornim povjerenstvima koja bi se osnivala u pojedinim središtima. Dobrotvorne komisije donosile bi odluku o trošenju tih sredstava na način da bi se trošilo tamo gdje je najpotrebnije.²⁵ Na projektu osnivanja dobrotvornih komisija Goëss je osjetio što znači otpor kad se dotakne u pojedinačne interese i taštine. Do predaje mandata uspjele su se formirati samo dvije komisije.²⁶

Uz zdravstvo i socijalnu zaštitu, Peter Goëss isticao je školstvo kao jedan od preduvjeta gospodarskog i kulturnog napredovanja Dalmacije. Naslijeđeno stanje bilo je veoma loše. Mletačka je uprava, naime, u skoro četiri stoljeća na ovom polju odmakla minimalno u odnosu na vrijeme prije njezina preuzimanja

²³ O uzrocima potplaćenosti službenika više u: D. KOLIĆ, D. MODRINIĆ, Rad i uredsko poslovanje, 193 – 194.

²⁴ HR-DAZD-34, br. 1567 od 8. kolovoza 1802. (kut.1) Izvješće o stanju zdravlja i medicinske službe u Dalmaciji koje je na Goëssov zahtjev izradio doktor Jakov Mirković. U prilogu je izvješće na istu temu koje je 1793. Mirković poslao reformatorima Studija u Padovi, kao i izvješće protomedika Orazija Pinellija od 17. listopada 1802.

²⁵ HR-DAZD-34, br. 2564 od 28. svibnja 1803., Naputak za rad Komisije za nadzor i sistematizaciju dobrotvornih ustanova tzv. *Luoghi Pii* upućen Prvostupanjskom sudu u Zadru. Osim ovog Naputka, u fondu je odloženo više dokumenata vezanih za rad zdravstvenih ustanova, dobrotvornih društava, prihode koje ostvaruju i sl.

²⁶ P. PISANI, *La Dalmatie*, 101; U gradivu fonda HR-DAZD-34 nalazimo veću količinu dokumenata vezanu uz proces osnivanja dobrotvornih komisija.

Dalmacije. Dapače, čini se da je nastojala osujetiti i neka nastojanja na tom polju koja nisu podrazumijevala trošak države.²⁷

Peter Goëss u obraćanju „gospodi savjetnicima, prokuratorima i starješinama grada Zadra“ vezanom uz školstvo kaže:

„U razmišljanjima o sustavnom i čvrstom putu, na kojem se možemo nadati brzim i sigurnim koracima stići do velikoga cilja: uskrsnuti Dalmaciju i uz nebesku je pomoć dovesti do što većeg prosperiteta, uvijek se pojavljuje kao najvažnija, hitna i radikalna operacija uvođenje dobro reguliranih instituta za obrazovanje i podučavanje, kako bi se njegovao duh i osjećaji nacije sposobne za napredak u najkorisnijim znanostima i umjetnostima. Potrebno je prestati opravdavati sve poroke, a posebno besposličarenje koje dovodi do prosjačenja...“²⁸

Sredstva za unaprjeđivanje stanja odgoja i obrazovanja namjeravao je naći na istom mjestu kao i za stanje u zdravstvu i socijalnoj zaštiti, dakle u čvršćem nadzoru nad zakladama, legatima, dobrotvornim društvima i ustanovama (*Luoghi pii*), kao i prihodima samostana u kojima je već u to vrijeme bilo malo redovnika. Već je komesar Thurn 1798. započeo s osnivanjem trivijalnih škola koje su načelno bile obvezne za svu djecu. Komesar Peter Goëss želio je učiniti korak dalje i organizirati gimnazijsko školovanje što mu je i uspjelo u prostorijama Samostana svetog Krševana nakon što je postignut sporazum sa samostanskim starješinstvom.²⁹ Nadalje je zamislio učiniti prve korake i u strukovnom obrazovanju. Među spisima nalazimo njegov nalog upućen inženjeru Frani Zavoreu da zajedno s protomedikom Orazijem Pinellijem napravi procjenu troškova za podizanje Praktične škole za medicinu i kirurgiju u sklopu koje bi bio odjel za bolesne žene i neizlječive.³⁰ U dopisu upućenom ministru Mailathu 9. siječnja 1803. vidimo da je predlagao plan u kojem su bile predviđene pomorske katedre, katedre za seosku ekonomiju, trgovinu, šumarstvo, mineralogiju, studij teologije i još neki studiji.³¹ Iz današnje perspektive rigidno zvuči Goëssovo

²⁷ Šime URLIĆ, *Crtice iz dalmatinskog školstva od dolaska Hrvata do 1910. I. dio do godine 1814.*, Zadar 1919., 10 – 70.

²⁸ HR-DAZD-34, br. 2464/1803.

²⁹ Š. URLIĆ, *Crtice iz dalmatinskog školstva*, 76, 77; HR-DAZD-34, 2820/1803, 2841/1803, 2951/1803

³⁰ HR-DAZD-34, br. 3614/1804.

³¹ Hrvatska – Državni arhiv u Zadru, HR-DAZD-35 Guverner Dalmacije barun T. de Brady, br. 1326/1805 (Urudžbeni broj je iz 1805, a prilozi iz 1802. i 1803.) Osim dokumenata koji su nastali za Goëssova mandata, u ovom uvezanom sveščiću nalaze se i tri dopisa koje je u odsutnosti ministra Mailatha potpisao Leopoldo de Giuliani. Ti su dopisi nastali u rujnu 1805., a upućeni su guverneru Thomasu Bradyju. Giulianijevi su dopisi popratnog karaktera. U prvom od tih dopisa kaže: „...sada vam šaljem gore spomenuta izvješća dvorskog povjerenika, grofa de Goessa, tako da ih možete koristiti onako kako smatrate prikladnim i u skladu s sa carskim odredbama sadržanim u gore navedenoj rezoluciji o stabilnoj organizaciji Dalmacije...“

mišljenje izrečeno u istom dopisu o potrebi osnivanja trivijalnih škola među stanovništvom dalmatinske zagore, Morlacima, kako ih on naziva. U ovom pasusu on izražava promišljanja veoma bliska promišljanju mletačkih duždeva i generalnih providura: sigurnost granice je iznad svega.

„Ben lontano dunque dal volere nel principio introdurre neppure le scuole triviali fr ali Villici Morlachi, sembrarebbe sufficiente di procurare a loro la conosenza delle Verità e delli loro doveri religiosi e morali, dalli quali ultimi non possono essere disgiunti quelli verso il Sovrano, lo stato, la patria, e le loro famiglie, d'inspirare e conservare a loro un certo valore necessario a popoli confinari collo Stato ottomano...“³²

Za mandata Petera Goëssa ponovno je razmatrano pitanje projekta nadvojvode Karla o kolonizaciji stanovnika s njemačkog govornog područja u Dalmaciju zbog njihova pretpostavljenog pozitivnog utjecaja na lokalno stanovništvo koje se mahom karakteriziralo kao grubo i primitivno. Jedan od motiva bilo je i povećanje broja stanovnika lojalnih caru. Budući da slobodnih terena za koloniziranje poljoprivrednika nije bilo, Goëss je izvijestio da bi bilo realno i poželjno kolonizirati razne obrtnike koji u potpunosti nedostaju te se zbog manjka njihovih proizvoda troše znatna sredstva u inozemstvu. Vezano uz poljoprivredna zemljišta, obratio se svim mjesnim starješinstvima da dostave podatke o situaciji na svakom pojedinom teritoriju. Posjed Manfrin na teritoriju Nina spominje se kao jedini koji bi se mogao u dogovoru s grofom Manfrinom uključiti u takav plan. Promjena vojne i političke situacije u Europi zaustavila je i ovaj, kao i mnoge druge projekte započete za vrijeme prve austrijske uprave u Dalmaciji.³³

Jasno je da je Peter Goëss svojom energijom i posvećenošću u djelovanju dotaknuo mnoge dijelove dalmatinskog društva i društvenog života, a u red najvažnijih ide svakako i njegovo promišljanje o ustroju i radu pravosuđa. Svoje viđenje buduće organizacije sudova u Dalmaciji, njihovih sjedišta, broja činovnika koji je potreban, formiranja Prizivnog suda i njegova potpunog odvajanja od uprave Goëss je dostavio u Beč.³⁴ Odgovori iz Beča bili su već

³² „Daleko od smo toga da se među seljacima morlacima uvedu čak i trivijalne škole, čini se da je dovoljno pribaviti im znanje o istinama i njihovim vjerskim i moralnim dužnostima, od kojih se posljednje ne mogu odvojiti od one prema Suverenu, državi, domovini i svojoj obitelji, nadahnuti ih i sačuvati im određene vrline potrebne narodima koji graniče s Osmanskom državom...“

³³ HR-DAZD-34, br. 200 /1803 Fond komesara Goëssa sadrži košuljicu prijepisa dokumenata koje je učinio Sebastian ili Enrico Böttner. Neki od prijepisa imaju ovjeru zadarskog Arhiva kojom se jamči da su prijepisi istovjetni izvorniku koji se nalazi u Državnom i dvorskom arhivu u Beču. O ovoj temi nema sačuvanih izvornih dokumenata u fondu.

³⁴ HR-DAZD-35, br. 1326/1805, Dopis od 7. studenog 1802. (42/Riservata).

viđeni, u duhu polovičnih mjera i odugovlačenja, što je Goëssa frustriralo i vodilo konačnoj odluci o ostavci.³⁵ Vezano uz ovu temu važna je i okružnica upućena svim mjesnim starješinstvima u kojoj navodi da je što usmeno, što pismeno obaviješten o velikim zaostatcima u obavljanju sudskih poslova te poziva službenike na odgovornost.³⁶ Svako odugovlačenje sudskog postupka smatra nedopustivim i nehumanim, dapače udarcem na svetost pravde i poredak. Kroz četiri točke preporučio je ubrzanje, što je prije moguće, kaznenih suđenja koja su trenutno u tijeku; za teške slučajeve važno je da se istraga ne nastavlja nakon vremena potrebnog za utvrđivanje kaznenih činjenica, a kazna bi se trebala dogoditi samo u slučaju kada bi dopuna dokaza dovela do utvrđivanja otegotnih okolnosti, odnosno do otkrića suučesnika; za prekršaje manje važnosti treba imati na umu da preventivni pritvor ne smije trajati duže od zakonom predviđene kazne. U ovom slučaju posebno je potrebno postupiti praktično i odreći se krivo shvaćenog formalizma koji, odgađanjem kazne, ima učinak slabljenja sankcije i ohrabriranjem prijestupnika u nadi da neće biti kažnjen. Građanski predmeti moraju se, osim ako to službeno zatraže obje strane, rješavati usmenim i ekspeditivnim postupkom; ako navodi tužitelja nisu sporni, treba se koristiti najkraćim postupkom (*in via summarissima*); isto se mora učiniti i za suđenja za verbalne uvrede i druge manje uzroke.

Ova okružnica upire prstom u slabosti organizacije; stvarno je teško vjerovati da više od dvadeset sudova nije bilo u stanju zadovoljiti pravdu za oko 250,000 stanovnika Dalmacije.³⁷ Teškoće su proizlazile, smatra Goëss, iz neiskustva službenika, koji su, izabrani da upravljaju zemljom, morali kombinirati upravne funkcije s onima u pravosudnom postupku. Mnogima je nedostajalo teoretskog znanja potrebnog za sudca, nitko od njih nije bio do kraja upoznat s austrijskim postupkom i, konačno, nije se radilo dovoljno.

Goëss tada svjesno žrtvuje proceduru potičući sudce da se odreknu rutine i da sude u skladu sa zdravim razumom. U Beču na ovo nisu gledali blagonaklono, dapače Pisani smatra da je osobito zahvaljujući ovoj okružnici Goëss izvrgnut poruzi i nemilosti u kraljevskom okruženju. Nakon njegova odlaska (ostavka mu je prihvaćena 21. srpnja 1804. godine) postupanja su vraćena na staro, što se odrazilo na strahovit zaostatak sudskih predmeta koje su Francuzi zatekli po ulasku u Dalmaciju.³⁸ Nakon razrješenja Peter Goëss preuzeo je dužnost

³⁵ A. MATIJEVIĆ, *Povijest Dalmacije*, 130.

³⁶ HR-DAZD-34, 1884/1802, Okružnica je sačuvana u konceptu.

³⁷ Mjesna su starješinstva bila tijela mješovite, sudske i upravne nadležnosti kotarske razine. Prema ukazima o osnivanju, bilo ih je 23. Vidi: D. KOLIĆ, E. MODRINIĆ, *Rad i uredsko poslovanje*, 195.

³⁸ P. PISANI, *La Dalmatie*, 101.

zemaljskog poglavara u Koruškoj i istovremeno na Bradyjevu molbu nastavio obavljati dužnosti u Dalmaciji do Bradyjeva povratka iz Boke kotorske.³⁹

Za razliku od visokih dužnosnika oko cara, bilo je ljudi u Dalmaciji koji su cijenili Goëssova nastojanja da se život u pokrajini unaprijedi u svim segmentima. Dokaz tomu je i činjenica da je 1804. bio primljen u zadarsko Plemičko vijeće, a na odlasku je od Zadrana u znak zahvale dobio medalju iskovanu po narudžbi. Govor koji je Ivan Krstitelj Stratico održao u Guvernerovoj palači kad su se opraštali od Petera Goëssa govori o *mnogim oltarima ljubavi* podignutim u srcima Zadrana u znak zahvale zbog dobrote koju im je iskazao.⁴⁰ Historiografija, pak, upravo Petera Goëssa izdvaja kao najznačajnijeg i najpredanijeg austrijskog službenika iz razdoblja prve austrijske uprave. Smatra se da je Vincenzo Dandolo došavši u Zadar zatekao njegove planove i velik dio mjera koje je temeljio upravo na tim planovima.⁴¹ Paul Pisani, uspoređujući dva čovjeka koja je Beč postavio na čelo uprave u Dalmaciji, kaže: „Carnea Steffaneo je teoretičar ravnodušan prema hitnim potrebama ljudi, Goëss je, naprotiv, praktičan čovjek, koji djeluje srcem. Duboko dirnut prizorima bijede koji su mu se gomilali pred očima, on je pod svaku cijenu tražio lijek.“⁴²

ARHIVSKI FOND DVORSKOG KOMESARA ZA DALMACIJU PETERA GOËSSA U DRŽAVNOM ARHIVU U ZADRU

Kad govorimo o arhivskom fondu HR-DAZD-34 Dvorski komesar za Dalmaciju Peter Goëss, ponajprije treba istaknuti činjenicu da se radi o fragmentima gradiva koje je nastalo za vrijeme dvije godine djelovanja komesara

³⁹ A. MATIJEVIĆ, *Povijest Dalmacije*, 135.

⁴⁰ A. MATIJEVIĆ, *Povijest Dalmacije*, 130. Postoji podatak u domaćoj literaturi prema kojem su Zadrani dali Luigiju Ferrariju 1804. godine da izradi medalju u čast poklonstva caru Franji kojeg je zastupao Petar Goess. Ivan MIRNIK, Umjetnost medalje u Priobalnoj Hrvatskoj od 15. stoljeća do 1818. godine, *Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji*, vol. 36, no. 1, Split, 1996., 370. Interesantno je da autor kao izvor navodi članak J. BERGMANNA *Medaillen auf Berühmte und ausgezeichnete Männer des Oesterreichischen Kaiserstaates vom XVI. bis XIX.*, 48 koji drugačije tumači namjeru naručitelja. Bergman kaže da je to bio izraz zahvalnosti Zadrana za Goëssovu nabavku hrane mimo careva odobrenja koja je spasila mnoge od smrti od gladi. Tekst na medalji ne spominje cara. U izvorniku tekst glasi: „PRAESIDE AULICO PETRO COMITE DE GÖESS VERE EVERGETE HUIC NOBILES IADERTINI ETERNAE DEVOTIONIS M.D. ANNO MDCCCIV“. („Plemeniti Zadrani, sad srdačno ispratite predsjednika Dvorske komisije kneza Petra de Goëssa za vječno poštovanje, s Božjom pomoći (M.D. = manu divina). Medalja se čuva u Arheološkom muzeju u Zagrebu (inv. oznaka E23578 i E23579).

⁴¹ A. MATIJEVIĆ, *Povijest Dalmacije*, 175.

⁴² P. PISANI, *La Dalmatie*, 95.

Goëssa. Nema podataka kako je došlo do tako znatnog oštećivanja cjeline gradiva.⁴³ Prva registracija nastala je svakako nakon 1828. jer fond ne nalazimo iskazan među fondovima Općeg inventara iz te godine.⁴⁴ Od fondova prve austrijske uprave u Dalmaciji u Općem inventaru iz 1828. nalazimo registrirana samo tri fonda: 10. *Atti del' Aulica commissione Thurn, e del' Eccellentissimo Governo Ausriaco*, 11: *Atti della Ragionateria Austriaca, Compredenti oggetti d'Amministrazione pubblica*, 12. *Atti della Superiorita Austriaca*.⁴⁵

Prvu potvrđenu registraciju ovoga fonda nalazimo 1901. u Pregledu fondova Arhiva starih spisa Josipa Alačevića⁴⁶ po rednim brojem 13. Upisan je pod nazivom *Atti dell' I. R. Commissario Aulico Conte di Goess, degli anni 1802, 1803, 1804 e 1805*. Uz naziv i vremensku oznaku, Alačević navodi da se radi o 9 svežnjeva s kazalom i pripadajućim popisima privilegija, posebnih prava, prihoda, rashoda i drugoga u dalmatinskim komunama, Albaniji i kvarnerskim otocima, sa zanimljivim vijestima iz davnih vremena i ukinutim plemićkim, građanskim i pučkim tijelima.

Usporedimo li ovaj prvi upis fonda sa stanjem koje nalazimo danas, možemo uvidjeti neke nedostatke i nejasnoće. Nedostatak prvog upisa odnosno opisa fonda ispravljen je u članku Ante Miloševića iz 1916. godine objavljenom u *Vjestniku zemaljskog arhiva*;⁴⁷ fondovi koje navodi Milošević imaju istu numeraciju i iste podatke kao i Alačevićev tekst s nadopunom podataka o sadržaju fonda. Alačević je, naime, dobro opisao sadržaj prva tri svežnja, ali je propustio naznačiti da preostalih 6 svežnjeva sadrže molbe bivših mletačkih službenika i časnika za prijem u službu, a ima i nešto dokumenata o imenovanjima. Ante Milošević taj je propust ispravio. Baš kao Josip Alačević, i Ante Milošević iskazuje devet fondova iz prve austrijske uprave u Dalmaciji.⁴⁸ Podatak koji nalazimo i kod Alačevića

⁴³ Gradivo njegovih prethodnika nije sačuvano.

⁴⁴ Ante USMIJANI, Opći Inventar zadarskog Arhiva iz 1828. godine, *Arhivski vjesnik*, sv. 19-20, Zagreb, 1977., 279 – 294.

⁴⁵ Pod *Superiorita austriaca* vjerojatno se misli na fond Mjesnog starješinstva Zadar koji je prvo mjesno starješinstvo predano Arhivu.

⁴⁶ Giuseppe ALAČEVIĆ, L'Archivio degli atti antichi presso la I. R. Luogotenenza Dalmata, *Tabularium*, Vol. I, Fasc. I, Zadar, 1901., 29 – 40

⁴⁷ Ante MILOŠEVIĆ, Opis arhiva c.k. dalmatinskog namjesništva u Zadru, *Vjesnik kr. hrvatsko-slavonsko-dalmatinskog Zemaljskog arhiva*, vol. XVIII, Zagreb, 1916., 29 – 40. Ovaj je članak prema rasporedu podataka, grafičkom oblikovanju te podacima koje donosi svojim najvećim dijelom prijevod Alačevićeva teksta. Ipak, i na primjeru ovog fonda vidimo da je autor imao i uvid u gradivo.

⁴⁸ Broj od ukupno 9 fondova čiji su stvaratelji djelovali za prve austrijske uprave danas odgovara broju od 9 fondova pokrajinske razine koliko ih imamo registriranih, no ne radi se o istim fondovima. Iz starog je popisa ispao fond Mjesnog starješinstva Zadar koji se sad iskazuje na kotarskoj razini, a dodan je fond Ravnateljstva desetina koji vjerojatno ranije bio zajedno s gradivom Računovodstva.

i kod Miloševića jest da fond sadrži indeks. Današnjom terminologijom ovaj indeks nije dio fonda, već obavijesno pomagalo izrađeno devedesetak godina kasnije, točnije 1890.⁴⁹

Enrico Böttner⁵⁰ u svom rukopisu „Descrizione annessa del I. R: Archivio di stato e della Biblioteca in Zara“⁵¹ za prvu austrijsku upravu također navodi 9 fondova između kojih su i Spisi dvorskog komesara grofa Goëssa (*Atti dell' I. R. Commisario aulico conte di Goëss*) koji u svojoj notaciji objašnjava vrstu ranije spomenutog indeksa i datum njegova nastanka, ali nas dovodi do još jedne nedoumice. Böttner navodi da je 1899. godine za ovo gradivo izrađeno više popisa povlastica, statuta, prodaja, troškova dalmatinskih komuna. Uvidom u sve evidencije došli smo do zaključka da se ne može raditi ni o čemu drugom do o listovima umetnutim u košuljice u kojima je gradivo unutar drugog i trećeg svežnja.

Za vrijeme trajanja talijanske uprave u Zadru (1919. – 1943.) tiskana su dva pregleda fondova Državnog arhiva u Zadru: u članku Antonija Chrechica i u publikaciji *Gli archivi di stato italiani*.⁵² U oba pregleda fondova isti su podatci o ovom fondu kao kod Alačevića i Miloševića; devet svežnjeva s indeksom.

Prvi pregled fondova nakon Drugog svjetskog rata publiciran je 1955. godine u beogradskom časopisu *Arhivist*.⁵³ U ovom pregledu Dinko Foretić navodi istih 9 fondova iz razdoblja prve austrijske uprave kao i njegovi prethodnici. Devet fondova koje navodi nisu današnjih 9 fondova, klasifikacije A.1.3.2 – Pokrajinska uprava (1797. – 1806.), jer nedostaje Ravnateljstvo desetina, a višak je fond Mjesnog starješinstva Zadar koji pripada klasifikacijskoj oznaci A.1.3.4. – Kotarska uprava (1797. – 1806.). Gradivo koje je predmet ovog rada upisano je kao Spisi dvorskog komesara grofa od Goëssa (1802. – 1805.), 9 svezaka i 1 indeks. Za indeks je naznačeno da je izrađen kao informativno pomagalo 1890. godine.

⁴⁹ Hrvatska – Državni arhiv u Zadru, HR-DAZD-251 Državni arhiv u Zadru, tzv. Dokumentacioni centar, br. 24

⁵⁰ *Vodič Državnog arhiva u Zadru*, sv. 1, str. 37, pojedinačno o članovima obitelji Böttner vidi: Biografski leksikon, sv. 2., JLZ „Miroslav Krleža“, Zagreb, 1989., 218 – 219.

⁵¹ HR-DAZD-251, tzv. Dokumentacioni centar, br. 64 (Rukopis je bez datacije ali temeljem podataka o akvizicijama koji se pojavljuju u tekstu smještamo ga u dvadesete godine 20. st.)

⁵² Nicola ZANICHELLI, ur., *Gli archivi di stato italiani, Ministero dell'Interno, Ufficio centrale degli archivi di stato*, Bologna, 1944., 545 – 553; Antonio CHRECHICI, „Archivio di Stato in Zara“ Ad Allesandro Luzio. *Gli archivi di stato italiano, Miscellanea di studi*, Firenze, 1933., 277 – 286.

⁵³ Dinko FORETIĆ, Kratak historijat i opći inventar Državnog arhiva u Zadru, *Arhivist*, br. 1, Dodatak III, Beograd, 1955., XXVII – XLVII.

Ovaj pregled nije ispravio nedostatak svih prethodno navedenih pregleda kad su u pitanju fondovi prve austrijske uprave, jer osim spisa Mjesnog starješinstva Zadar ne navodi ni jedan fond kotarske razine, a do 1955. sasvim je sigurno preuzeto svih 12 fondova. Fondovi kotarske razine prve austrijske uprave počeli su pristizati krajem devetnaestog stoljeća i do vremena izdavanja pregleda iz 1955. svi su već bili u Arhivu. Primjerice, za gradivo iz Splita i Makarske zahtjev za predaju stiže 1889.,⁵⁴ za gradivo iz Knina 1904., gradivo iz Paga stiglo je u dva navrata, zadnji put 1949. Posljednje gradivo iz razdoblja prve austrijske uprave dolazi iz Hvara 1951. godine.

U uvodu popisa fondova prve austrijske uprave autor Dinko Foretić, pozivajući se na Böttnera, dao je kvalifikaciju gradiva fonda komesara Goëssa koja je u relaciji s jednim od ciljeva koji želimo postići ovim radom: upozoriti na sadržajne cjeline koje govore o povijesti dalmatinskih komunalnih središta i teritorija i analizirati o kakvim se dokumentima radi.

„Za ove spise kaže Böttner, da su od velike važnosti ne samo zato što omogućuju da se upoznaju pokušaji upravne reorganizacije Dalmacije, politički odnosi sa susjednim pokrajinama, te život i promjene na čitavom Jadranu, već i zato što, neprestano se povezujući i često se pozivajući na prethodne i veoma daleke epohe, indirektno pružaju građu važnu za raniju historiju (prije mletačkog vremena) čitave pokrajine.“⁵⁵

Prvi opširniji opis ovog gradiva nalazimo u rukopisu *Vodič Državnog arhiva u Zadru* koji je pisan polovicom šezdesetih godina 20. st. i nikad nije publiciran.⁵⁶ U zapisu za ovo gradivo doznajemo njegovu prvu signaturu koja se danas ne koristi – JU 11, raspon i količina gradiva isti su kao kod prije navedenih upisa, indeks se pravilno kvalificira kao informativno pomagalo, navodi se podatak o jeziku i pismu u gradivu, donose se najopćenitiji podatci o tvorcu fonda. U elementu opisa „Sadržajna fizionomija fonda“ ne prepoznaju se glavne skupine već se ističu pojedini pojmovi i vrste dokumenata kao okružnice, izvještaji, organizacija sudstva, plan kolonizacije, osnutak vunare i slično. Glavna zamjerka ovom zapisu svakako je u elementu opisa „Stepen sačuvanosti i sređenosti“ gdje autor navodi da je gradivo sačuvano u cjelini što nije ni blizu stvarnom stanju. Sređenost gradiva ocjenjuje se kao potpuna što objašnjava činjenicu da je gradivo

⁵⁴ Tijek jedne od primopredaja opisan je u: Dubravka KOLIĆ, Mjesno starješinstvo Makarske (*Imperiale Regia superiorità di Macarsca*) 1798. – 1806., *Arhivski vjesnik*, vol. 48, Zagreb, 2005., 148 – 149.

⁵⁵ D. FORETIĆ, Kratak historijat, XXXV – XXXVI.

⁵⁶ HR-DAZD-251, *Vodič* je u rukopisu i koristio se interno.

ove vrijednosti do današnjeg dana ostalo na razini sređenosti kao kod prve potvrđene registracije gradiva u Arhivu 1901. U publikaciji Arhivski fondovi i zbirke u SFRJ – SR HRVATSKA⁵⁷ imamo prvi trag današnje signature fonda – 34, ispravne podatke o količini gradiva, bez podatka o indeksu i s oznakom da je za gradivo izrađen sumarni inventar,⁵⁸ a u prvom *Pregledu arhivskih fondova u Republici Hrvatskoj*, koji je tiskan 2006. godine, u potpunosti su ponovljeni podatci iz prethodnog pregleda.⁵⁹

Zapis za fond Dvorski komesar za Dalmaciju Peter Goëss u prvom svesku *Vodiča Državnog arhiva u Zadru* sadrži cjelovitu signaturu ovog arhivskog fonda: HR-DAZD-34. Nadalje, prvi je put zapisan i podatak o načinu na koji je gradivo došlo u Arhiv ma koliko nam se činilo da se podatak podrazumijeva ako nam je poznata povijest Državnog arhiva u Zadru. Dakle, i ovaj je fond, kao i drugi spisi središnjih tijela prve austrijske uprave, primljen u zadarski Arhiv za vrijeme providura Vincenza Dandola i to bez posebnih primopredajnih procedura.⁶⁰ Nešto podrobniji sumarni popis gradiva jedina je novina u ovom zapisu u odnosu na zapis u rukopisnom *Vodiču* iz šezdesetih godina 20. stoljeća. Radi se o prijevodu natpisâ s hrptâ svežnjeva u kojima se gradivo nalazilo.

OBRADA GRADIVA

Ovo je gradivo od preuzimanja u Arhiv do današnjeg dana obrađivano tri puta. Prije no što išta kažemo o tim obradama, treba još jednom naglasiti činjenicu da se radi o vrlo fragmentarno sačuvanom gradivu što će biti argumentirano u nastavku.

⁵⁷ Josip KOLANOVIĆ (ur.), *Arhivski fondovi i zbirke u arhivima i arhivskim odjelima u Socijalističkoj Republici Hrvatskoj*, Beograd, 1984., 321 – 342.

⁵⁸ Pod sumarnim inventarom uredništvo je podrazumijevalo listove umetnute u svežnjeve prilikom drugog sređivanja fonda pedesetih godina 20 st.

⁵⁹ Josip KOLANOVIĆ (ur.), *Pregled arhivskih fondova i zbirki Republike Hrvatske*, sv. 1, Zagreb, 2006., 877 – 914.

⁶⁰ Državni arhiv u Zadru od osnivanja 1624. godine do 1928. djeluje uvijek kao dio središnjeg tijela uprave: Kancelarije generalnih providura (1624. – 1797.), Vlade za Dalmaciju (1797. – 1806.), Generalnog providurstva za Dalmaciju (1806. – 1813.), Vlade/Namjesništva za Dalmaciju (1814. – 1918.), Vlade za Dalmaciju, dalmatinske i korčulanske otoke u Zadru (1918. – 1921.) i Prefekture u Zadru (1921. – 1943.). Godine 1928. postaje samostalna ustanova pod nazivom Državni arhiv u Zadru (*Archivio di Stato in Zara*). U pravilu se primopredaje središnjih tijela uprave nisu formalizirale dokumentom možda zbog tog što se sve odvijalo unutar iste zgrade.

Prva obrada

Prema podacima iz ranije spomenutog rukopisa Enrica Böttnera, prvi su se arhivistički zahvati na ovom gradivu radili devedesetih godina 19. stoljeća. Po svemu sudeći, fond je tada složen na ovaj način na koji je dočekaao 21. stoljeće. Gradivo je podijeljeno na tri serije koje su obrađene na različit način. Prvi svežanj sadrži sve dokumente prve serije. Na njegovu hrptu na naljepnici stoji natpis: Dokumenti dvorskog komesara Goëssa iz godina 1802., 1803. i 1804. od br. 732 do br. 3794. (*Atti del Commisario Aulico conte De Goëss degli anni 1802, 1803 e 1804. Dal No=: 732 al No=: Filza I*). Iz ovog natpisa teško je naslutiti koju je neobičnu tehniku primijenio arhivist kod slaganja. Kriterij za sređivanje ovog gradiva jest rastući broj pri čemu se ne uzima u obzir godina u kojoj je spis nastao. U dugogodišnjoj arhivističkoj praksi i različitim uvidima u starija sređivanja ovakav postupak nismo zabilježili. Naime, i kod fragmentarno sačuvanog gradiva kao što je ovo, osnovno je kronološko razgraničavanje dokumenata; dakle najprije se slažu (po rastućem broju) svi dokumenti nastali npr. 1802., pa dokumenti nastali 1803. i tako dalje. Slaganjem samo po kriteriju rastućeg broja korisnik dobiva predodžbu da se poštovao i kronološki kriterij te da su dokumenti nastali u kontinuitetu, a situacija nije takva. U poretku se primjerice nalazi prije neki dokument nastao 1804. od nekog iz 1802. Radi se o dopisima koje je primio i uputio Peter Goëss. Indeks koji je izrađen prilikom ovog sređivanja jasan je i logičan, razumljiv svakom tko razumije talijanski jezik. Indeksirani su opći pojmovi, lokaliteti i osobna imena, a gradivo se uz pomoć njega može dobro pretraživati. Budući se pristupnica vezuje uz urudžbeni broj i svežanj, u eventualnom budućem preslagivanju dokumenata indeks će se moći koristiti.

Primjer indeksiranja za dokument 1097 od 31. srpnja 1803. godine: „**Br. 1097**, Zadar, 31. srpnja 1803.“

Odgovor Vlade na traženja Građanskog vijeća Splita u 14 točaka: da se stanovništvo opomene da se okrene katoličkoj vjeri, a župnici da bolje rade svoj posao, da se pomogne proces razmjene raspršenih terena za adekvatnu površinu, da se energičnije radi na zaštiti šuma, da se isprave glavni seoski putovi, da se skine dio bedema nevažnih za obranu za proširivanje grada i ulica, da se iskapanjem očiste nečistoće u luci, da se osigura red u odnosima vlasnika i kolona, da se seljaci ne opterećuju teškim radnim obvezama, da gradovi imaju liječnika i kirurga, da se ponovno otvori poljoprivredna akademija, da se tiska statut Splita s promijenjenim neizvršivim zakonima, da se u grad dovede voda iz Solina za zajedničke potrebe pogotovo ljeti, da se građanske službe jednako plate kao plemićke. U molbi unutar košuljice koju je potpisao Antonio Giovanizzio,

građanski predstavnik, ima i 15. točka u kojoj se traži uvođenje rada u rad Splitskog sjemeništa koje je trenutno u propadajućem stanju.

Dokument je obrađen kroz devet pristupnica: akademija, voda i vodovod, poljoprivreda, šume, radne obveze (*fazioni*), statut, Split – komuna, sjemeništa, zemljišta. Može se reći da je sadržaj dokumenta razmjerno dobro pokriven. Potpisnik dokumenta nije istaknut pod *Imena stranaka (Nomi delle parti)*.

Gradivo druge serije odloženo je u drugi i treći svežanj. Na njegovu hrptu na naljepnici stoji natpis: Informacije dostavljene dvorskom povjereniku grofu Goëssu u godinama 1803. i 1804. o privilegijama, statutima, prihodima i rashodima iz komuna Zadar, Nin, Šibenik, Skradin, Split, Trogir, Omiš i Makarska (2. svežanj), Rab, Krk, Cres, Hvar, Brač, Kotor, Perast, Budva, Risan, Korčula, Paštrovići i Pag (3. svežanj) (*Informazioni prodotte a S.e. il conte Di Goëss negli anni 1803. e 1804. sopra privilegi, statuti, rendite, spese etc dalle comunità...*). Ovi su dokumenti analitički obrađeni krajem 19. stoljeća, a obradio ih je Enrico Böttner ili njegov otac Sebastijan. Spisi sadrže najrazličitije načine obilježavanja kancelarija iz kojih su upućene (velika i mala latinična slova, arapski i rimski brojevi). Böttneri su, radi lakšeg praćenja, povezivali svoje regeste s izvornim označavanjem u kancelarijama u kojima su nastali. Taj postupak doveo je do toga da na dokumentima nalazimo ostatke raznih označavanja i numeracija, nastalih što u kancelariji iz koje su upućeni, što u kancelariji u kojoj su zaprimljeni, i na koncu neke oznake dodane prilikom sređivanja.

Gradivo treće serije odnosi se na molbe za primanje u službu koje su Dvorskoj komisiji uputili bivši mletački službenici i mletački časnici, službenici koji traže premještaj i slično. Na izvornim svežnjevima stoji natpis „Upiti za dobivanje službe dostavljene Dvorskoj komisiji s naznačenim slovima abecede koja se odnose na početno slovo prezimena pošiljatelja“ (*Domande per ottenimento d' impieghi presentate alla Commissione aulica*). Osim molbi, ima i nešto imenovanja za mjesta u državnoj upravi. Ova cjelina dokumenata bila je odložena u svežnjevima od 4. do 9. Kako su svežnjevi različite veličine, nakon kartoniranja u arhivske kutije standardne širine⁶¹ može se reći da ova cjelina obuhvaća nešto više od polovice gradiva. Dokumenti ove cjeline nastali su u rasponu od 1802. do 1805. godine, što znači da su na ovom mjestu prikupljene i molbe koje je zaprimio guverner Brady. Böttneri su očito imali ideju o abecednom poretku unutar kojeg bi kronološki razdvojili gradivo. Uvidom u gradivo stječe se dojam da ideju nisu otpočetak dosljedno proveli jer se miješaju i slova i godine, a papirići kojima su odvajali dokumente nisu dovoljno veliki i čvrsti te su se uslijed korištenja rasuli. Imena pošiljatelja uključena su u indeks uz dodatnu bilješku o čemu se u dokumentu

⁶¹ Nakon posljednje obrade gradivo je složeno u 9 kutija dimenzija 10 x 44 cm.

radi. Ovo je gradivo očito bilo važno Peteru Goëssu jer ga je koristio u svom planu buduće organizacije uprave. U dokument „Piano d'organizzazione“, u kojem je iznio svoju viziju budućeg funkcioniranja Dalmacije kroz državne službe, uvrstio je neke od ljudi koji su poslali svoju molbu. Dio molitelja uvrstio je u tablicu „Tabella de' Competenti“ kao osobe koje bi se mogle uzeti u obzir za neku od službi.⁶²

Prva obrada, rekli smo, oblikovala je fond ovakvim kakav je danas. Zamjerka ovoj obradi je vrlo neobično slaganje gradiva u prvoj seriji prema rastućem broju spisa pri čemu u obzir nije uzeta godina nastanka. Vrlo je teško shvatiti zbog čega su tako postupili. Možemo samo iznijeti pretpostavku da se to dogodilo zbog toga što se i arhivist suočio s fragmentarno sačuvanim gradivom koje je već u uredu doživjelo neko ustrojavanje. Vrlo je moguće da su već u uredu nastale cjeline gradiva koje su zadržane u obradi. Potvrdu za ovu tvrdnju nalazimo u jednoj oštećenoj uredskoj evidenciji koja je rukom izrađena, a u kojoj nalazimo upisane neke od sačuvanih dokumenata. Evidencija ima tri rubrike:

1. Broj i godina Vladinog spisa (*Numero, ed anno, dell' atto Governiale*)
2. Broj i godina Komisijnog spisa (*Numero, ed anno, dell' atto Commisionale*)
3. Sadržaj (*Contenuto*)

Svi upisi za pojedinu godinu imaju isti broj Vlade, a različiti broj Komisije. Svi Vladini brojevi su iz 1805., dok su Komisijini brojevi registrirani od 1802. do 1804. godine.⁶³ Ova nepotpuna uredska evidencija još jednom potvrđuje da su nam je uredsko poslovanje najviših tijela uprave iz ovog razdoblja nerazjašnjene. Više će se sigurno znati nakon obrade fonda Vlade (HR-DAZD-33).

Gledajući iz današnje perspektive, moglo bi se zamjeriti i registriranje fonda pod imenom guvernera, a ne tijela na čelu kojeg se nalazio. Možemo razmišljati i o tome bi li praktičnije i točnije bilo da su se zajedno registrirali fondovi Petera Goëssa i Thomasa Bradyja kao jedinstven fond predsjedničkih spisa, kao što je slučaj u periodu druge austrijske uprave, i tako istaknuti da je riječ o gradivu nastalom u jedinstvenom kontekstu jedne funkcije. Kolega Böttner odlučio se na dva fonda, pretpostavljamo zato jer je tek 1804. poduzeta reforma uprave i sudstva postupcima koji bi, da nije došlo do francuskog preuzimanja, rezultirali prestankom provizorija.⁶⁴

⁶² HR-DAZD-35, filza 7 br. 1326/1805.

⁶³ Ovi su ostatci uredskih evidencija odloženi na početku kutije 1.

⁶⁴ U praksi se arhivisti teško odlučuju na bilo kakve izmjene registracije starijih fondova s argumentom da je fond kao takav već citiran u literaturi. U prilog takvom postupku ide i činjenica da hrvatski arhivisti rade bez važećeg priručnika u kojem bi se mogle naći upute za postupanje u takvim slučajevima.

Naposljetku treba istaknuti i značenje prve stručne obrade te naglasiti da ona nikad ne može doći u pitanje. Kad je gradivo registrirano, kada je definirana njegova količina i raspon, njegova sudbina prestaje biti neizvjesna na onaj način kako je to slučaj kad je riječ o neregistriranom gradivu neutvrđene količine. Više od stotinu godina istraživači ovog gradiva imali su koristi upravo od ove, prve obrade.

Druga obrada

Nakon Böttnerove prvotne obrade fond je još jednom obrađivan nakon Drugog svjetskog rata, tako da se nije interveniralo u poredak dokumenata, niti je fond ponovno kartoniran. Unutar svežnjeva ostavljeni su popisi regesta koja je izradio Böttner, a umetnut je list u kojem su navedene godine i lokaliteti na koje se dokumenti odnose. U toj je prilici fond paginiran, a ta se paginacija pridružila mnogim oznakama koje su ostale od drugih sređivanja i izvornih oznaka kod nastanka. List papira koji je umetnut u svežnjeve najvjerojatnije šezdesetih godina 20. stoljeća sadrži i popisane izvorne registraturne oznake pojedinih dokumenata koje u smislu identifikacije sadržaja ne znače ništa jer registraturne knjige nisu sačuvane.⁶⁵ Za podatke zabilježene prilikom ove obrade možemo reći da najveću vrijednost imaju kao imovnici ili popisi sačuvanih brojeva.

Treća obrada

Za posljednjeg sređivanja koje se događa u vrijeme nastanka ovog rada obavljena je identifikacija gradiva svih 9 svežnjeva. Zasad, na ovom stupnju obrade, ne može se govoriti o prvom analitičkom popisu gradiva na hrvatskom jeziku jer je gradivo posljednjih šest svežnjeva opisano i evidentirano sumarno kao „Zapošljavanje, molbe za povišice, premještaje i slično“ s tim da se samo za poneke službe pobliže donosi o kakvim se imenovanjima i molbama radi. Ono što je zasad korak naprijed za ovu skupinu gradiva jesu izdvojena osobna imena ljudi na koje se dokumenti odnose. Kad se inventar fonda izradi i bude pretraživ u elektroničkom obliku, ta imena postaju dostupna za pretragu putem *web* tražilica. Ta je odluka donesena slijedom iskustva s korisničkim upitima iz kojih je vidljiv konstantan interes za osobe koje su u određenom povijesnom trenutku bile u državnoj službi. Prilikom ove obrade ostalo je sačuvano prvotno grupiranje spisa u tri serije, s tim da je gradivu pridruženo gradivo prethodno odloženo u zbirci *Miscellanea* i od tog je gradiva formirana četvrta serija.

⁶⁵ Ovakav je način obrade primjenjivan u dugom razdoblju nakon Drugog svjetskog rata i nije specifičan za ovaj fond.

Velika poteškoća kod donošenja konačnih zaključaka vezanih uz administrativno poslovanje kancelarije komesara Goëssa jest činjenica da uredske knjige nisu sačuvane. Dokumenti su za prijašnjih sređivanja bili nekoliko puta označavani i paginirani što također otežava arhivističku obradu. Prilikom ove obrade gradivo prve serije složeno je kronološki i prema rastućem broju te prekartonirano u devet kutija. Nakon obrade gradivo će biti opisano prema elementima ISAD (G) i ISAAR (CPF) pa će, između ostalog, za buduće generacije biti dostupni opisi svih postupanja s gradivom.

Najveća vrijednost ovog sređivanja nova su saznanja o ustroju uprave na najvišoj, pokrajinskoj razini. Naime, na spisima koji su u kancelariju pristigli naznačeno je da su upućeni C. k. Dvorskoj komisiji za Istru, Dalmaciju i Albaniju, a u nekim slučajevima iza riječi komisija ubacuje se i riječ opunomoćena (*Imperiale Regia Aulica Commissione plenipotenziaria per Istria, Dalmazia ed Albania*). Radi se uglavnom o spisima nastalim za vrijeme Goëssova mandata iz 1802., 1803. i 1804. godine, ali ima i onih koji su nastali za vrijeme mandata prijašnjih komesara Thurna, Rinne i Carnea Steffanea. Dosadašnja saznanja o radu Dvorske komisije govore o nekoliko mjeseci djelovanja nakon osnivanja Vlade za Dalmaciju 1798. godine⁶⁶ jer nije uzeta u obzir mogućnost nedostajućega gradiva, već se pogrešno pretpostavilo da je tijelo djelovalo do onog datuma do kojeg je bilo dokumenata u fondu. Smatralo se da je ona zamijenjena Vladom koja je osnovana otprilike godinu dana nakon austrijskog preuzimanja Dalmacije. Obrada fonda HR-DAZD-34 Dvorska komisija za Istru, Dalmaciju i Albaniju pokazala je da je predodžba bila kriva i da su te dvije institucije nekoliko mjeseci djelovale paralelno. Obrada dokumenata fonda HR-DAZD-34 Dvorski komesar za Dalmaciju Peter Goëss pokazala je da se ne radi o nekoliko mjeseci, već nekoliko godina, i da je potrebno nadopuniti saznanja o radu ove institucije. Kao mogući kraj djelovanja Dvorske komisije nameće se kraj Goëssova mandata zbog činjenice da se tada provodi novi preustroj uprave⁶⁷ i osoba na čelu države prestaje nositi naslov komesara i postaje guvernerom. Dokumenti fonda guvernera Bradyja na hrptu svežnja imaju natpis „Atti presidiali...“, što dodatno potvrđuje da se situacija promijenila. Dokumenti upućeni Bradyju naslovljeni su na *Sua eccellenza il signor governatore civile i e militare della Dalmazia ed Albania Austriaca* ili na *Imperiale Reggio Governo Civile e Militare della Dalmazia ed Albania*. Konačne će odgovore možda donijeti arhivističko sređivanje fonda HR-DAZD-33 Vlada za Dalmaciju 1798. – 1806.

⁶⁶ V. MAŠTROVIĆ, *Razvoj sudstva*, 24; D. KOLIĆ, E. MODRINIĆ, Rad i uredsko poslovanje, 196 – 198. Autori su ipak zaključili završno da je pitanje prestanka rada institucije otvoreno.

⁶⁷ A. MATIJEVIĆ, *Povijest Dalmacije*, 134; V. MAŠTROVIĆ, *Razvoj sudstva*, 42 – 43; T. ERBER, *Storia della Dalmazia*, 115; P. PISANI, *La Dalmatie*, 111.

SADRŽAJ FONDA

Već smo spomenuli da je komesar Goëss svomu zadatku upravljanja pristupio vrlo ozbiljno, što između ostalog znači da je htio steći što vjerodostojniji uvid u funkcioniranje života u Dalmaciji u svim segmentima i na svim razinama. Vezano uz takav pristup razvio je komunikaciju s činovnicima mjesnih starješinstava, sudstva, Teritorijalnih snaga, seoskim starješinama, predstavnicima crkve i dobrotvornih društava s cijelog područja pokrajine i predstavnicima građanskih, plemićkih i pučkih udruga. U te je svrhe poslao nekoliko dekreta koji su proizveli dokumentaciju s izuzetno iscrpnim podacima za pojedine dalmatinske komune.

Sadržaj prve serije je veoma je raznolik; od Goëssove komunikacije s različitim predstavnicima stanovništva Dalmacije (sudcima, prokuratorima, časnicima Teritorijalnih snaga, glavarima crkvenih institucija, predstavnicima plemićkih, građanskih i pučkih skupština, glavarima sela) koji je zanimljiv jer sadrži podatke koji se odnose na život stanovnika pojedinih predjela do pojedinačnih upita za pomoć za školovanje djece, potvrde prava na plemićku titulu ili molbe za premještaj. Moglo bi se reći da ova cjelina gradiva, premda se očito radi o fragmentima, oslikava sve ono što u literaturi možemo naći o djelovanju Petera Goëssa kao čovjeka koji je ulagao velik trud u razumijevanje uvjeta u kojima živi stanovništvo pokrajine koja mu je dana na upravljanje. O tome svjedoči osam je dopisa iz srpnja 1803. godine u kojima predstavnici različitih staleža po točkama iznose svoje konkretne probleme i zahtjeve (*postulati*) koji su, sudeći po načinu na koji je organiziran tekst, nastali na traženje okružnicom iz Goëssova ureda.⁶⁸ Na primjeru Paga vidimo da je tražio isto i od Plemićke i Građanske skupštine Paga, želeći čuti obje strane i shvatiti stvarnu situaciju. Nadalje nalazimo obraćanje stanovnika pojedinih mjesta vezano uz kolonatske odnose, javne škole, bolnice, dobrotvorne ustanove, laičke bratovštine, beneficije, ekstremno siromaštvo, status mletačkih časnika i slično.

Službene osobe iz cijele Dalmacije slale su vrlo iscrpna izvješća, ponekad u obliku vrlo detaljnih, čak i vizualno dojmljivih tablica. Službenici Goëssova ureda prikupljali su te podatke i kompilirali ih u zajednička izvješća za cijelu Dalmaciju koja su potom dostavljana u Beč. Radi primjera spomenimo dekret broj 2704 iz 1803. godine kojim Vlada traži da se dostave tablični pregledi

⁶⁸ HR-DAZD-34, Br. 1097, 1119, 1230, 1280, 1342, 1452, 1480, 1584, srpanj 1803. Svi dopisi sadrže zahtjeve iskazane po točkama, neki su sačuvani u izvorniku i u prijepisu nastalom u Goëssovoj kancelariji, a neki samo u prijepisu. Na prijepisu koji je ujedno košuljica stoji i koncept Goëssova odgovora na zahtjeve. Sasvim sigurno su ovih osam predmeta samo dio odgovora koje je zaprimio Goëss s terena.

trgovačkih brodova na pojedinim područjima. Odgovori su stigli iz Hvara, Skradina, Raba, Trogira, Paga, Opuzena, Omiša, Velog Lošinja, Zadra, Krka, Korčule, Splita, Šibenika, Makarske. Sam dekret 2704 nije sačuvan, već košuljica sadrži samo odgovore na njega od kojih neki sadržavaju tablice s podacima o brodovima. Različita je situacija s dekretom broj 3357 iz 1804. kojim se nalaže svim mjesnim starješinstvima da dostave tablični pregled svih škola, bolnica i milosrdnih zaklada na svom području. Naime, dekret je sačuvan, ali predmet ne sadrži pristigle odgovore, već se oni javljaju samostalno.

Osim dokumenata te vrste, fond sadrži i dopise ljudi koji su izlagali svoje privatne probleme kao što je školovanje djece, potvrdu plemstva, pojedinačna traženja dozvola za pokretanje neke djelatnosti, nedostatak sredstava za život, podizanje crkve i sl. Nadalje se mogu izdvojiti tekstovi koji govore o javnim školama, bolnicama i dobrotvornim ustanovama i povjerenicima, laičkim bratovštinama i beneficijama, stanju zdravlja i medicinskoj službi te sudovanju. Dokumenti se odnose područje od Krka i Cresa na sjeveru do granica Dubrovačke Republike na jugu. Zanimljiva je u prvoj kutiji odložena košuljica naslovljena kao „Plan kolonizacije Dalmacije. Izvješće od 10. listopada 1803. dvorskog komesara grofa Goëssa“ (*Progetto di colonizzazione della Dalmazia. Rapporto 10 ottobre 1803 N. 200 del Regio commissario aulico Conte di Goëss.*) u kojoj su odloženi prijepisi dokumenata na tu temu od kojih su neki nastali u Zadru, a na nekima stoji da se izvornici nalaze u C. k. Dvorskom i državnom arhivu u Beču. Prijepise je izradio Enrico Böttner, a nigdje nismo naišli na podatak gdje se nalaze izvornici dokumenata upućenih iz Zadra, odnosno primjerak ili koncept koji je ostao u kancelariji.⁶⁹

Kad su u pitanju sadržaji na koje u ovom radu posebno ukazujemo, dakle sadržaji koji se odnose na pojedina središta komuna, teritorije ili lokalitete, nalazimo ih u tri različita administrativna konteksta: u sklopu tabličnih prikaza ili prikaza u nekoj drugoj formi koji sadrže podatke za cijelu pokrajinu, pa tako i za lokalitet koji je predmet korisničkog interesa, kao samostalno registrirane dokumente u prvoj seriji i naposljetku kao izvorno organizirane sveščice koji nose naslov Povlastice / Privilegi za teritorije Zadar, Nin, Šibenik, Skradin, Split, Trogir, Omiš i Makarska, Rab, Krk, Cres i Osor, Hvar, Brač, Kotor, Prčanj, Budva, Risan, Paštrovići, Korčula i Pag.⁷⁰

⁶⁹ HR-DAZD-34, br. 200.

⁷⁰ HR-DAZD-34, Zadar, Nin, Šibenik, Skradin, Split – kut. 3, Trogir, Omiš, Makarska, Rab, Krk, Cres, Osor, Hvar – kut. 4, Brač, Kotor, Prčanj, Budva, Risan, Paštrovići, Pag – kut. 5.

Dokumenti koji se odnose na komunu Pag kao primjer

Dokumenti koji su dostavljani iz dalmatinskih komuna Peteru Goëssu sastavljani su prema njegovu zahtjevu (tražio se isti set podataka), pa tako njihov sadržaj pokriva iste teme za navedene lokalitete. Količina dokumenata varira ovisno o veličini lokaliteta. Iako odstupanja naravno postoje, smatrali smo da predstavljanjem sadržaja koji se odnosi na jedan lokalitet istraživači mogu dobiti potpuniju i jasniju predodžbu o informacijskom potencijalu ovog gradiva. Kao što je već u uvodnom dijelu spomenuto, dokumente fonda koji je predmet ove analize do sada su pretežno prepoznawali i koristili autori koji su se bavili događanjima u Dalmaciji, pokrajini koja je nakon ratnih operacija na europskim bojištima promijenila stoljetnog gospodara. Vremenski raspon kojim se ovaj fond u pregledima arhivskog gradiva obilježava jest 1802. – 1804., a odnosi se na Goëssov mandat te za njime posežu istraživači ranog 19. stoljeća. U osnovnoj informaciji ne navode se podatci o vremenskim oznakama pojedinih dokumentacijskih cjelina ni njihovih priloga, kao ni sadržaja koji se odnose na ranija razdoblja, pa istraživači lako mogu propustiti informaciju o postojanju priloženih dokumenata iz prethodnog razdoblja, makar oni bili u prijepisu. Analiza sadržaja dokumenata koje su komunalni čelnici dostavljali Peteru Goëssu pokazuje da oni značajno povećavaju vremenski raspon pa vidimo da su prijepisi najstarijih dokumenata koji su dostavljani čak iz predmletačkog razdoblja. Da bismo skrenuli pozornost na te dokumente kao zanimljiv izvor za povijest dalmatinskih komuna, odabrali smo predstaviti dokumente koje su Peteru Goëssu dostavljeni iz komune Pag. Primjer je ilustrativan, a izabran je zbog manje količine dokumenata od onih koji su dostavljeni iz komuna Zadar, Nin, Šibenik, Skradin, Split, Trogir, Omiš, Makarska, Rab, Krk, Cres, Hvar, Brač, Kotor, Perast, Budva, Risan, Korčula i Paštovići.

Br. 1280, Zadar, 8. kolovoza 1804.

Tražnja Pučko-građanske skupštine Paga (*Civica Popolare Università di Pago*) koji su već bili predstavljeni guverneru Stefanu u 16 točaka:

1. da se sačuva njihova Skupština
2. da se skupštine pod predsjedanjem upravitelja (*Dirigente*)⁷¹ mogu sazivati bez pristanka Vlade
3. da upravitelj (Mjesnog starješinstva) bude stranac (?), a pomoćnici podjednako iz oba Vijeća⁷²

⁷¹ Misli se na upravitelja Mjesnog starješinstva Pag.

⁷² Vlast je ipak 1798. na to mjesto postavila domaćeg sina, pravnika i polihistora Marka Laura Ruića.

4. da se poveća osoblje ureda
5. da se ustali i ujednači iznos dohotka (*dominikale*) za devet plemićkih obitelji koje su vlasnici terena na otoku Pagu i da ne postanu preteške (za obveznike plaćanja, op. a.)
6. da se pašnjaci na otoku ponovno podijele po glavama stanovnika, a ne pola plemićima, a pola stanovništvu kao dosad, jer je stanovništvo naraslo na preko 3,000 duša i proporcionalnost s plemićima više ne vrijedi
7. da se evidentiraju i razgraniče komunalna dobra
8. da dohodak s komunalnih dobara ide u korist fontika kojemu su sredstva neophodna
9. u nedostatku vlastitih šuma, da se priskrbi 3,000 kara drva iz Velebita (*Morlacca*)⁷³
10. da se tri samostana na otoku ujedine u jedan zbog općeg dobra
11. da se predsjedavajućem Kaptola pridruže četiri župska pomoćnika koji će biti plaćeni iz bogatog prihoda prvog jer je previše posla za jednu osobu
12. da budući zadarski nadbiskup bude obvezan jednom godišnje posjetiti Pag za koji dobiva od otoka Paga prihod od 200 cekina
13. da se ponovno uspostavi funkcija *soprintendentea* (zapovjednika) Teritorijalnih snaga koja je važna za mir stanovnika
14. da svih pet vrata grada budu uvijek otvorena na korist stanovnika
15. da stanovnici Paga zadrže pravo slobodne prodaje svojih proizvoda koje uživaju od pamtivijeka
16. da se zabrani izvoz kastrata (škopci, ovnovi).

Na kraju teksta na desnoj strani lista stoji bilješka koju je potpisao Goëss o tome da je sadržaj ovih zahtjeva već dijelom nekih prijedloga, planova i razmišljanja prosljeđenih u Beč, osim nekih slučajeva koje je moguće pojedinačno razmotriti.

Br. 1342, Zadar, 8. kolovoza 1804.⁷⁴

Tražnja Plemićke skupštine Paga preko svog delegata grofa Mirkovića predstavljena u trinaest točaka:

1. da se odvojeno od Mjesnog starješinstva postavi krivični sudac i ispita povećanu delikvenciju
2. da se pošalje barem 12 policajaca koji bi uspostavili mir i poredak
3. da se tri samostana udruže u jedan za dobro stanovnika u podjeli sakramenata, propovijedanju i podučavanju mladeži

⁷³ Za Pažane *Morlacca* je Velebit, pa je stoga i u kartama Podvelebitski kanal *Canalle della Morlacca*.

⁷⁴ HR-DAZD-34, br. 1342/1804, kut. 1. Nije sačuvan paški dopis, samo prijepis na košuljici. Na kraju tog teksta je i bilješka o predmetu nastala u Goëssovoj kancelariji.

4. da dušobrižništvo preuzme svih 12 kanonika prebendara jer je nemoguće da taj posao obavlja samo jedan župnik (*nadpop*)
5. da se stanovnicima Paga omogući kupovina živežnih namirnica i drva u Karlobagu bez plaćanja carina⁷⁵
6. da se Pažanima dopusti slobodna kupovina žitarica i drugih namirnica u Zadru, bez plaćanja deset gazeta za kvartu kukuruza, a pet gazeta za druge žitarice koje su uveli neopravdano predstavnici Venecije, a koja se zadržala i dalje
7. da svaki vlasnik nekretnine u gradu mora voditi računa o čistoći ulice gdje je kuća smještena i zabrani odlaganje smeća na ulici
8. da se naredi obnova rive i takozvanog Pontina (Mostića)
9. da se trinaest laičkih bratovština ujedine u tri pod boljom upravom
10. da se obveza travarine dijeli na obitelji, a ne na osobe
11. da se statut reformira u nužnim stvarima
12. da zaštite prava Plemičkog vijeća odvojeno od pučkog tijela (*Corpo Popolare*) u njihovu statutarnom pravu te da biraju svoje službe, liječnika, kirurga, ljekarnika (*speziale*), učitelja i propovjednika
13. da se teret smještaja vojske podijeli na sve posjednike podjednako, i to samo za paški garnizon, ne ulazeći u opću podjelu za cijelu pokrajinu.

Na kraju teksta stoji ista bilješka iz ureda kao i na prethodnom dokumentu.

Br. 2704, 1803.

Odgovori na traženje vlade da se dostave tablični pregledi trgovačkih brodova na pojedinim područjima. Odgovori su stigli iz Hvara, Skradina, Raba, Trogira, Paga, Opuzena, Omiša, Velog Lošinja, Zadra, Krka, Korčule, Splita, Šibenika i Makarske. Nije sačuvan dekret broj 2704, već samo odgovori na njega.

Odgovor iz Paga: **Br. 234**, Pag, 11. kolovoza 1803.

U spomenutom dekretu od 28. srpnja 1803. br. 2704 kojim se Mjesno starješinstvo zadužuje da brzo i točno napravi tablični prikaz svih trgovačkih brodova na svom području. Marko Lauro Ruić, upravitelj Mjesnog starješinstva Pag koji je dopis potpisao, obavještava da ne postoji na području nadležnosti Mjesnog starješinstva Pag brod naznačenih karakteristika koji bi se mogao staviti u službu trgovine, što otklanja potrebu izrade tablice. Unutar košuljice se, pak, nalazi tablica s jednim upisom na kojoj piše da je izrađena po naredbi upućenoj dekretom broj 2917 od 15. listopada 1803. godine.

⁷⁵ Na izvorniku je dva puta ponovljen broj 4.

Tablica 1. Podatci o trgovačkim brodovima u Pagu.

Vrsta broda	Ime broda	Ime vlasnika kapetana i drugih vlasnika	Ima li dozvolu ili ne	Broj članova posade	Broj topova i drugog naoružanja	Nosivost u mletačkim stajima
Tartana	Božanska providnost	Zuanne Gierko iz Paga Giuseppe Spero iz Paga	Bez dozvole	6 mornara i vlasnik	6 mušketa bez topova	60 staja

Pag – Povlastice (VIII)⁷⁶

Mjesno starješinstvo Paga u izvješću od 13. ožujka 1802. br. 54 odgovara na odluku od 5. veljače 1802. 707 (priloženu u izvorniku) Dvorske komisije i objašnjava vezu između plemića sudaca i glavara Veličajne općine Pag.

Br. 707, Kopar, 5. 2. 1802.

Carskom Kraljevskom privremenom Mjesnom starješinstvu Pag

Za Opunomoćenu Dvorsku komisiju koju je Njegovo Veličanstvo Car i Kralj uputilo u pokrajine Istru, Dalmaciju i Albaniju važno je upoznati aktualno ustrojstvo gradskih komuna u pokrajini, kao i stanja njihove aktive i pasive prihoda. Zbog toga se zadužuje upravna vlast Privremenog Mjesnog starješinstva Paga da predoči stanje svih građanskih udruženja na svom teritoriju navodeći

I. Ustroj tih Udruženja s detaljnim tabličnim pregledom

- a) Nazivi svih dužnosti u komuni
- b) Imena osoba koje ih obavljaju
- c) Kad su izabrani
- d) Koliko traje mandat
- e) Mjesečna ili godišnja naknada
- f) Prihvaćaju li se za ove dužnosti u komuni prema Statutu osobe iz obitelji koje nisu primljene u Vijeće komune
- g) Koji je oblik okupljanja u komuni
- h) Gdje se okupljaju
- i) Tko presjeda

II. Stanje aktive i pasive prihoda Komune navedene posebno

- a) Koje su vrste prihodi Komune
- b) Koji im je godišnji prihod
- c) Na koji se način i u kojem omjeru formiraju
- d) Grane od kojih se sastoje obveze Komune

⁷⁶ HR-DAZD-34, kut. 5 Dokumenti su obilježeni oznakama s izvornika koje je i Böttner koristio u svojim popisima.

- e) Po čijim naputcima i s čijom odgovornošću stupaju na snagu različite odluke o redovnim i izvanrednim troškovima
- f) Tko kontrolira upravu Komune
- g) Trenutno stanje dugova i kredita
- h) Kad je zadnji put vlast kontrolirala račune Komune

III. Prava, obilježja i povlastice koje uživaju komune i njezino čelništvo od svibnja 1797. kada je ukinuta vlast Venecije

IV. Tablica s imenima svih obitelji trenutno pripadajućih Plemićkoj komuni za svaku obitelj

- a) Trenutna glava obitelji
- b) Prvorođeni sin glave obitelji
- c) Što obitelj posjeduje i na kojim lokalitetima
- d) Žive li gospodski,⁷⁷ to jest je li ih promjenjiva sreća vratila u klasu obrtnika ili poljoprivrednika

V. Postoje li istovremeno s tijelima komune i druga građanska udruženja odvojena od građanskog imena

- a) Kako su ustrojena i tko ih predstavlja
- b) Status prihoda ako ih imaju

VI. Čini li ostatak stanovništva koji nije u tijelima komune i nema pravo građanstva neko odvojeno udruženje

- a) Kako su ustrojena i tko ih predstavlja
- b) Status prihoda ako ih imaju

Zadužuje se provizorno Mjesno starješinstvo Pag da prikupi ove podatke i sva stanja i izvješća uputi Opunomoćenoj Dvorskoj komisiji u Zadar gdje će opunomoćeni povjerenik stići čim mu se zdravlje popravi i bude mogao nastaviti ophodnju Dalmacije.

Il Barone di Carienea Steffaneo

Pietro Conte di Goëss

Br. 54, Pag, 2. ožujka 1802.

Mjesnom starješinstvu Pag dostavljaju odgovor plemeniti sudci i glavari Veličajne općine Pag grof Matija Portada i dr. Nikola grof de Mirković na zatraženo dekretom 707.

I. Ustrojstvo komune Pag

Municipalne službe (a b c d e)

Dva sudca Velikog sudišta (*Corte Maggior*)

⁷⁷ Vive civile, civilmente = žive gospodski

Dva prokuratora Komune

Tri giustiziera/justicijara⁷⁸

Jedan skrbnik Crkvinarstva katedrale

Dva sudca egzaminatora

Četiri advokata koji rade na Sudu (Foro)

Ministerijalne službe

Jedan kancelar Komune

Tri delegata za šume

Jedan kontrolor za sol

Jedan zapisničar Solane

Dva kontrolora kakvoće soli

Nadstojnik kneževa dvora (*Pallatier, Platier, ili palaziere*)

Dva skrbnika ubožnice za siromašne, jedan plemić i jedan građanin

Liječnik

Kirurg i ljekarnik

Učitelj

Propovjednik

Četiri procjenitelja polja iz reda građanstva

Čuvar gradskih vrata

Upravitelj zdravstvenog ureda

Tri administratora iz reda plemića⁷⁹

Tri administratora iz reda građanstva

Kancelar zdravstvenog ureda

Poslužitelj u zdravstvenom uredu⁸⁰

Osobe koje pokrivaju municipalne dužnosti

Dva sudca Velike kurije ili Velikog dvora

Plemić Matija Portada, plemić Nikola Mirković (Izabrani 9. 9. 1801., mandat do 8. 3. 1802., plaća 93 dalmatinske lire svaki)

Dva zastupnika

Plemić Pietro Cassio, plemić Giangiuseppe Giadruleo (Izabrani 5. 5. 1801., mandat do 31. 5. 1802., plaća 186 dalmatinskih lira svaki)

⁷⁸ Nazivi za nosioce službi u paškoj komuni prevedeni su uz pomoć teksta Paškog statuta, međutim neke nazive službi koje nalazimo u dokumentima ne nalazimo u tekstu Statuta. Dalibor ČEPULO (ur.), *Statut Paške općine*, Pag, Zagreb, 2011.

⁷⁹ U tekstu je kratica za ovu službu Pr: ili Provd:ri – što bi se moglo pročitati kao providur. Mi smo se u ovom slučaju odlučili za prijevod administrator, a odgovaralo bi i upravitelj.

⁸⁰ Službe u sanitetskom uredu ne spominju se u Statutu.

Tri sudca justicijera

Plemić Vid Rakamarić, plemić Gio Antonio Chichio, Stjepan Grižanić (?) (Izabrani 9. 9. 1801., mandat do 31. 5. 1802. plaća 62 dalmatinske lire svaki)

Jedan zastupnik Crkvinarstva katedrale

Plemić Giangiuseppe Giadruleo (Izabran 25. 5. 1801., mandat do 31. 5. 1802.)

Služba bez naknade

Dva sudca egzaminatora, tj. ispitivača isprava

Plemić Niccolò De Mirkovich (Izabran 18. 9. 1786., mandat završen, služio bez naknade)

Četiri odvjetnika kurije koji rade na Sudu (Foro)

Plemić Marko Lauro Ruić, plemić Giangiuseppe Giadruleo, plemić Frane Rakamarić, plemić Girolamo Zorović (Podatci o mandatu i plaći nečitljivi)

Osobe koje pokrivaju ministerijalne dužnosti

Jedan kancelar Komune

Plemić Girolamo Zorović (Izabran 5. 5. 1801., mandat do 31. 5. 1802., plaća 186 dalmatinskih lira)

Tri delegata za šume

Plemić Giovanni Antonio Portada, plemić Giuseppe de Mirković, plemić Pietro Rakamarić (Izabrani 5. 5. 1801., Mandat do 31. 5. 1802., plaća 186 dalmatinskih lira svakom)

Jedan blagajnik za sol

Plemić Ermolao (hrv. Hermolaj) Cassio KAŠIĆ (Plaća 936 dalmatinskih lira)

Jedan zapisničar (*quadernier*) Solane

Plemić Girolamo Zorović (Izabran 26. 5. 1800., mandat do 31. 5. 1802., plaća *Duc:ef: 36 da Phe.; e Salinieri all'anno*⁸¹)

Dva kontrolora kakvoće soli (*Due sazadori de Sali*)

Plemić Vid Juraj Rakamarić, plemić Ivan Nikola Portada (Izabrani 25. 5. 1800., mandat do 31. 5. 1802., plaća iz blagajne soli 99=*K:V*: za svakoga godišnje)

Nadstojnik kneževе / općinske/palače

Plemić Girolamo Cassio (Izabran 25. 5.1800., mandat do 31. 5. 1802., plaća iz blagajne za sol 200 *K:V*: godišnje)

Dva prokuratora bolnice za siromašne

Plemić Niccolò de Mirković, Andrija Radulić iz reda pučana (Izabrani 5. 5. 1801., mandat do 4. 5. 1803., bez naknade)

⁸¹ U istom dokumentu iz iste općine primanja su izražena u različitim monetama, pisana kraticama i nije uvijek bilo jasno kako ih prevesti. U takvim slučajevima nastojalo se prenijeti tekst što vjernije izvorniku.

Liječnik

Santo Dall'acqua (Izabran 7. 9. 1800., mandat do 31. 5. 1804., plaća 2,592 dalmatinske lire na godinu)

Kirurg i ljekarnik

Anastasio Zangari (Izabran 30. 4. 1795., mandat do sljedećeg izbora, plaća 2,160 dalmatinskih lira na godinu)

Učitelj

Don Juraj Fabijanić (Izabran 5. 5. 1801., mandat do 30. 4. 1804., plaća 2,392 dalmatinskih lira na godinu)

Korizmeni propovjednik

Bira se na godinu dana između sudaca Komune (Plaća 642 dalmatinskih lira)

Četiri procjenitelja polja

Šimun Rakamarić, Vid Bukša, Antonijo Sičić(?), Martin Karavanić (Izabrani 5. 5. 1801., mandat do 4. 5. 1802., bez naknade)

Čuvar gradskih vrata

Giuseppe Bastianello (Izabran 25. 5. 1800., Mandat?)

Zdravstveni ured

Tri administratora iz reda plemića

Mattia Portada, sudac i administrator saniteta, Niccolò de Mirković, sudac i administrator saniteta, Giangiuseppe Giadruleo, sudac i administrator saniteta

Tri administratora iz reda građanstva

Marcantonio Mersio, Nikola Čepulo, Bartul Crljenko (Izabrani 25. 5. 1800., mandat do 31. 5. 1802., bez naknade)

Kancelar saniteta

Stjepan Grižanić (?) (Izabran 25. 5. 1800., mandat do 31. 5. 1802., bez naknade)

Poslužitelj saniteta

Giuseppe Bastianello (Izabran 25. 5. 1800., mandat do 31. 5. 1802., plaća 37 = 11 dalmatinskih lira mjesečno)

- f) U službe komune nisu prihvaćane osobe iz obitelji koje nisu agregirane u Municipalno vijeće, osim jednog sudca pučanina prema Instrukcijama komesara Thurna, prokuratora pučanina ubožnice i tri administratora saniteta iz reda pučana.
- g) Poglavara Komune traže od C. k. sudca upravitelja (Mjesnog starješinstva) dozvolu za sazivanje skupštine da bi se izglasale zamjene u uredima. Po pristanku sudca upravitelja sudci komune obavještavaju o danu okupljanja.
- h) Za vrijeme mletačke uprave okupljanja su se održavala u Gradskoj palači (*Pubblico palazzo*). Sada se održavaju u kući sudca upravitelja (Mjesnog starješinstva).

i) Municipalnom vijeću predsjedava sudac upravitelj.

Stanje aktive i pasive prihoda Komune

- a) *Moza* (u daljnjem tekstu modij) 151 = soli odobrena je Komuni za plaće svojih službenika i na njihovo raspolaganje u smislu *XXVI Cap. del vigente mercato de Sali*.
- b) Po tečaju 72 po modiju tih 151 modija daje prema spomenutom poglavlju 10,872 dalmatinske lire.
- c) Taj 151 modij troši se za ishodovanje dozvole za skelu u Obrovcu u svim mjesecima osim veljače trideset modija, u veljači osam, a ostalo se pohranjuje kod sudaca komune.
- d) Ostatkom od tih 151 modija soli plaćaju se službe u Komuni.
- e) Redovni troškovi ovise o plaćama službenika Komune i izvanrednih troškova s rezervom od 40 talijanskih lira koje se zakonito mogu deponirati kod sudca u njegovu mandatu ako tako odluči zakonito sazvano Vijeće komune. Mala šuma Sv. Marije Magdalene pripada Komuni, te još nekoliko terena koje obrađuju koloni, a dohodak se plaća sudcima Komune; prihod je neizvjestan, od godine do godine može se računati s dvanaest fiorina prikupljenih od milodara i procesija namijenjenih za radove na crkvi sv. Magdalene u Dubravi/šumi/, a ostalo za plaću kapelana.
- f) Kontrolu administracije Komune obavljao je bivši Magistrat za sol u Veneciji.
- g) Čini se da dugovi Komune nisu plaćeni.
- h) Razdoblje nije potpuno, ali računi Komune bili su otpremljeni bivšem Magistratu za sol u Veneciji.

Prikazana su prava i povlastice do 12. 5. 1797. koje su uživali pojedinci i službenici Komune, nakon toga slijede razrješenja.

Slijedi nabrojanje osnova po kojima Paška komuna uživa svoja prava i prerogative:⁸²

...U dukali bivšeg venecijanskog Senata od 28. 9. 1475. Izvadak iz tiskanog gradskog Statuta u smislu kojeg su Komuni potvrđena njezina prijašnja prava i povlastice koje je uživala pod ranijim vladarima i svedeni na iste uvjete kao i drugim plemićima u Dalmaciji.

Poglavar Komune po statutarnom pravu (Prva knjiga, Glava III) imaju pravo upravljati pravosuđem zajedno s knezom, a i ostala prava ovise o statutarnom pravu.

Odluka *det reg: di Zagabria, reg: delegato* 24. 6. 1396.

⁸² Tekst je na dnu stranice i jako je oštećen.

Tablica s imenima svih obitelji primljenih u Vijeće komune

OBITELJ MIRKOVIĆ

- a) Dr Niccolò grof De Mirković pokojnog kapetana Zuanne
- b) Njegov prvorodeni sin grof Gio: Lorenzo
- c) Posjeduje dobra i terene na području Paga
- d) Živi gospodski

-
- a) Grof Nadal De Mirković pok. Kapetana Zuanne
 - b) Njegov prvorodeni sin grof Giuseppe
 - c) Posjeduje dobra i terene na području Paga
 - d) Živi gospodski

-
- a) Grof Giuseppe de Mirković pokojnog pukovnika Aurelija
 - b) Nema djece
 - c) Posjeduje dobra i terene na području Paga
 - d) Živi gospodski

OBITELJ GIADRULEO (JADRULIĆ)

- a) Giangiuseppe Giadruleo pok. Gio. Antonija
- b) Njegov prvorodeni sin Gio Niccolò
- c) Posjeduje dobra i terene na području Paga
- d) Živi gospodski

OBITELJ RUIĆ

- a) Marko Lauro Ruić
- b) Nema djece
- c) Posjeduje dobra i terene na području Paga
- d) Živi gospodski

OBITELJ ZOROVIĆ

- a) Girolamo Zorović pok. Gio Bonifacija
- b) Njegov prvorodeni sin Gio Bonifacija
- c) Posjeduje dobra i terene na području Paga
- d) Živi gospodski

OBITELJ CASSIO

- a) Ermolao Cassio pok. Girolama
- b) Njegov prvorodeni sin Pietro
- c) Posjeduje dobra i terene na području Paga
- d) Živi gospodski

-
- a) Girolamo Cassio pok. Girolama
 - b) Njegov prvorodeni sin Pietro
 - c) Posjeduje dobra i terene na području Paga
 - d) Živi gospodski

- a) Pietro Cassio pok. Ermolaa
 - b) Nema djece
 - c) Posjeduje dobra i terene na području Paga
 - d) Živi gospodski
-

OBITELJ RAKAMARIĆ

- a) Vido Rakamarić pok. Zorzija (Vid pok. Jurja)
 - b) Njegov prvorođeni sin Francesco Xsaverio Frane Ksaver
 - c) Posjeduje dobra i terene na području Paga
 - d) Živi gospodski
-

OBITELJ PORTADA

- a) Gio Antonio Chichio pok. Gio Antonija
 - b) Nema djece
 - c) Posjeduje dobra i terene na području Paga
 - d) Živi gospodski
-

OBITELJ BILINIĆ

- a) Tomaso Francesco Bilinić pok. Tomaso Francesco
 - b) Nema djece
 - c) Posjeduje dobra i terene na području Paga
 - d) Živi gospodski
-

OBITELJ BILINIĆ

- a) Gio Diodato Bilinić pok. Antonija M:a (Antun Marija)
 - b) Posjeduje dobra i terene na području Paga
 - c) Živi gospodski
-

Pag, 5. 3. 1802. Mattio *Conte* Portada sudac i poglavar Komune, Nicolo *Conte* de Mirković sudac i poglavar Komune

Slijede isti podatci raspoređeni u uredne tablice i još jedan primjerak s manje urednim tablicama.

Br. 54, Pag, 13. 3. 1802.

Marko Lauro Ruić, sudac upravitelj Mjesnog starješinstva Pag, izvještava da su obavljena iskrena ispitivanja o predmetu o kojem je riječ u odluci 707 te će priložena tablica dati Dvorskoj komisiji željene pojedinosti u skladu s dostavljenim uputama, o osnivanju ureda, prihodima, upravi, plemićkim obiteljima i narodnom i građanskom vijeća u ovom okrugu.

K tomu se dostavlja:

- a. Prijepis dukale mletačkog Senata od 28. 9. 1475. kojom Senat paškoj komuni priznaje njihova prijašnja prava i povlastice koje su uživali prije mletačkog preuzimanja.

- b. Izvadak iz Statuta grada Paga (tiskani) o pravu glavara Komune da upravlja sudstvom zajedno sa predstavnikom Venecije.
- c. Ovjereni prijepis presude sabora koji je kralj Sigismund sazvaio u Ninu da se ispitaju razlozi sukoba zadarske i paške komune. Na tom je saboru njegov izaslanik bio zagrebački biskup. U tom dokumentu od 24. 6. 1396. godine piše: „Otklonivši dvojbe te jednodušnim slaganjem s uredbom, nakon što smo saslušali sve pojedinačne dokaze i zahtjeve obiju strana, odbacivši svaku mržnju i naklonost te samo Boga na umu imajući, donijesmo konačnu odluku da rečeni otok Pag i svi njegovi stanovnici, zajedno sa svojim posjedima, nasljednom te nepokretnom imovinom od sada ubuduće i vječno, neka budu slobodni, odriješeni i izuzeti od svih obveza ili daća koje su do sada imali pripisane od rečenih Zadrana. Zbog prije spomenutih razloga sam otok Pag, uz suglasje cijele skupštine, pridružujemo vlasti rečenog presvijetlog kralja te ostalim slobodnim kraljevskim gradovima Dalmacije, a rečenim pak Zadranima i svim njihovim nasljednicima i baštinicima, punomoćje rečene kraljevske vlasti, propisujemo vječitu šutnju;...”⁸³

DOKUMENTI PETERA GOËSSA U DRUGIM FONDOVIMA DRŽAVNOG ARHIVA U ZADRU

Dokumenti Petera Goëssa pronađeni su također i u zbirci HR-DAZD-377: Miscellanea te u fondu HR-DAZD-35: Guverner Dalmacije barun Thomas de Brady.

HR-DAZD-377: Miscellanea, sv. 189, pozicija 18:

Izvjeshće koje je Peter Goëss uputio caru 1803.⁸⁴ koje sadrži podatke o stanovništvu, sudstvu, vojsci i drugim aspektima života u Dalmaciji. U popratnom dopisu naslovljenom na cara opisuje prostor Dalmacije, posebno podrobno otočni dio. Osobito je opširno opisao kvarnerske otoke. Općenito za cijelu pokrajinu ističe slabu naseljenost, siromaštvo i zaostalu poljoprivredu koja za posljedicu ima glad. Na kraju svog izvješća naglašava da će učiniti sve što je u

⁸³ Dalibor ČEPULO (ur.), *Statut Paške općine*, Pag – Zagreb, 2011., 22.

⁸⁴ Upis ovog dokumenta iz inventara Zbirke Miscellanea: „Notizie statistiche sulla popolazione e le condizioni amministrative economiche e militari della Dalmazia 1803“ – Peter graf Goess. Upravo caru – Listova: 1-11 + table: 12-35 incl. Čudnovato predano iz bečkog arhiva poslije I. Svjetskog rata vraćeno Italiji i dospjelo u Državni arhiv Trst, a na osnovu pregovora između Italije i Jugoslavije poslije II. Svjet. rata dospjelo u Historijski arhiv u Zadar – veličina: 38*5/24*5 cm“ (Tekst je prenesen doslovno, op. a.)

njegovoj moći da što bolje obavi zadatak koji mu je povjeren. Izvješće sadrži i šest priloženih tablica. Prema načinu na koji su tablice označene može se zaključiti da je sačuvan samo dio priloženih tablica.

- Tablica datirana 11. rujna 1803. koja je namijenjena unošenju podataka o više vrsta poreza, davanja i prireza koje su postojale u drugim austrijskim zemljama. Tablica nije popunjena, već stoji bilješka da te vrste davanja državi u Dalmaciji ne postoje. Pisana je njemačkom kancelarijskom goticom.
- Tablica datirana 20. rujna 1803. Označena kao tablica broj VII (*Tablelle No. VII*). Sadrži rubrike: eskadron konjice, pješaštvo, raspodjela trupa, smještaj generala i stožernih časnika, vojarne, vojne bolnice, smještaj vojske, smještaj životinja, skladišta i ostale službe, regruti i bilješke. Podatci u tablici odnose se na Cres, Lošinj, Krk, Rab, Pag, Nin, Zadar, Skradin, Šibenik, Knin, Trogir, Sinj, Split, Poljica, Omiš, Imotski, Makarsku, Vrgorac, Opuzen, Brač, Hvar i Korčulu. Pisano njemačkom kancelarijskom goticom.
- Tablica datirana 20. rujna 1803. označena kao prilog tablici broj VII (*Beilage ad Tab: No: VII*). Sadrži rubrike: nomenklatura teritorija, odjeli Vojne komande s potpodjelom: vojska, javna uprava, ekonomija, opskrba, pravosuđe, postrojbe topništva s potpodjelom: topničko osoblje, osoblje ureda, zatvorski službenici, građevinska uprava. Pisano njemačkom kancelarijskom goticom.
- Tablica naslovljena „Posebne i opće matične knjige gradova, tvrđava i otoka Provincije Dalmacije s pripadajućim krajevima, teritorijima i imovinom, sastavljene privatnom naredbom 1803. godine“. Sadrži rubrike: plemićke obitelji, građanske obitelji, pučke obitelji, sela, muškarci za oružje, obrtnici i radnici, mornari, vjernici laici, redovnici i redovnice, pravoslavni vjernici, dječaci, žene, djevojčice, Židovi, *Anime Latine*, *Anime Greche*, ukupno stanovništvo, sačmarice, pištolji, mačevi i sablje, mlinovi za žito, mlinovi za ulje, jahaći konji, tovarna stoka, sitna stoka, svinje, goveda za oranje i za ispašu. Podatci u tablici odnose se na Cres, Lošinj, Krk, Rab, Pag, Nin, Zadar, Skradin, Šibenik, Knin, Trogir, Sinj, Split, Poljica, Omiš, Imotski, Makarsku, Vrgorac, Opuzen, Brač, Hvar i Korčulu. Tablica nije datirana, a pisana je talijanskim jezikom.
- Tablica datirana 30. 10. 1803. označena je kao Tablica IX (*Tablelle No. IX*). Sadrži rubrike: nomenklatura teritorija, pravo vlasništva nad zemljom,

broj,⁸⁵ prihod od posjeda, sudci, ostala sudska nadležstva, broj sudaca i njihovih pomoćnika, nasljeđivanje, skrbništva, parnice za vlasništvo nad zemljom, dodjele, ostali načini stjecanja s podrubrikama: sudski postupak, nasljeđivanje, darovanje, kupoprodaja, sudske službe s podrubrikama: izvrsni, dobri, loši, Zemljišnik, državne i zemljišne knjige, broj upisnika s podrubrikama: privatni i javni i bilješke. Podatci se odnose na Zadar, Nin, Šibenik, Knin, Skradin, Split, Sinj i Trogir, Omiš, Makarsku, Imotski, Brač, Pag, Hvar, Korčulu, Krk, Rab, Cres i Lošinj.

- Tablica datirana 10. 10. 1803. označena je kao Tablica X (*Tabelle No X*). Sadrži rubrike: nomenklatura teritorija, broj i sjedište kaznenog suda s rubrikama za ocjenu stanja na sudu (dobro, loše, srednje), broj stražara, zatvori s podrubrikama: funkcioniranje, stanje u zatvorima, broj zatvorenika, statistika popunjenosti, optuženi pod istragom, osuđeni, pozvani radi istrage, ubojstva s podrubrikama: nova i stara, odbačene optužbe za ubojstvo s podrubrikama: nova i stara, osuđeni za ubojstvo s podrubrikama: nova i stara, istrage s podrubrikama: nova i stara, broj bjegunaca iz zatvora s podrubrikama: uhvaćeni i neuhvaćeni, broj samoubojstava i bilješke.

Tijekom posljednje, recentne arhivističke obrade, a sukladno provenijenciji dokumenta (sadržajno i kronološki), donesena je odluka o izdvajanju ovog Izvješća iz zbirke *Miscellanea* i njegova pripajanja fondu HR-DAZD-34: Dvorski komesar za Dalmaciju Peter Goëss.⁸⁶ U istom svežnju, na poziciji 19, nalazi se Izvješće caru o stanju u Dalmaciji koje je 20. prosinca 1800. uputio Francesco Maria di Carneio Steffaneo.⁸⁷ Zbog istovrsnog sadržaja kao i kasnije Goëssovo izvješće, zbog veze između ove dvije osobe (Goëss je u Dalmaciju stigao kao pomoćnik Steffanea), kao i zbog stava da će u fondu HR-DAZD-34 izvješće baruna Steffanea istraživačima razdoblja prve austrijske uprave u Dalmaciji biti vidljivije, donesena je odluka o izdvajanju i ovog Izvješća u fond HR-DAZD-34 u posebnoj seriji dokumenata pridruženih iz drugih fondova. Ovo je

⁸⁵ Možda broj upisa u Zemljišnik.

⁸⁶ Vidi zapis za zbirku HR-DAZD-377 *Miscellanea* u: *Vodič Državnog arhiva u Zadru*, svezak II, 664 – 666.

⁸⁷ Upis ovog dokumenta iz inventara Zbirke *Miscellanea*: *Tabela enciclopedica dalle XIX tabello statistike del Regno di Dalm. Dedicata a Sua Cesarea Regia Apostolica Maesta L'imp. E re Francesco II dall' autere Franc. Maria Libero Barone di Cerrineo Steffaneo* – Datirana 20-XII-1800. – list 1 u incl- veliki format 54/38 cm – uvezano prvotno u svilu, ali dosta olabavio uvez – dospjelo u „Hazzd“ kao i prednji broj: 17. NB! Ne može stajati u kutiji na svom mjestu, pak se drže u skladištu uz kutiju. Tisk. U Radovi Instituta J.A.Z.D. 28-XI-1964 u Zadru 1963,291-307 (Dr.D.Faretić). (Tekst je prenesen doslovno, op. a.)

izvješće detaljno obradio i prepisao Dinko Foretić. U analizi donosi usporedbe s objavljenim statistikama iz tog razdoblja (Garanjin, Lago).⁸⁸

U spomenutoj zbirci *Miscellanea* pod signaturom HR-DAZD-377, kut. 24, pozicija 7, nalazi se pismo koje je Peter Goëss uputio u ožujku 1820. vladinom savjetniku Nikoli Jakšiću. Ono bi, da postoji osobni fond Nikole Jakšića ili obitelji Jakšić, pripadao tamo. Budući to nije slučaj, smatrali smo da je najlogičnije da ga pripojimo fondu Komesara Petera Goëssa jer je on njegov autor. Sadržaj pisma je odgovor P. Goëssa na Jakšićevu molbu za pomoć vezanu uz imenovanje na neku poziciju koju je Jakšić želio. Iz pisma se može vidjeti da među njima postoji veliko poštovanje i prisnost još od vremena kada je P. Goëss službovao u Dalmaciji.

Naposljetku treba spomenuti i ranije citirani dokument iz fonda HR-DAZD-35 Guverner Dalmacije barun Thomas de Brady, filza VII, broj 1326. Radi se o 163 koncem povezana lista ili 64 dokumenta, a koji su najvećim dijelom nastali radom kancelarije ili samog Petera Goëssa 1802. i 1803. godine. Osim dokumenata koji su nastali za Goëssova mandata, u ovom uvezanom sveščiću nalaze se i tri dopisa koje je u odsutnosti ministra Mailatha potpisao Leopoldo de Giuliani. Ti su dopisi nastali u rujnu 1805., a upućeni su guverneru Thomasu Bradyju. Giulianijevi dopisi popratnog su karaktera. U prvom od tih dopisa kaže:

„...sada vam šaljem gore spomenuta izvješća dvorskog povjerenika, grofa de Goessa, tako da ih možete koristiti onako kako smatrate prikladnim i u skladu s sa carskim odredbama sadržanim u gore navedenoj rezoluciji o stabilnoj organizaciji Dalmacije...“

Sveščić o kojem je riječ dobio je urudžbeni broj u Bradyjevoj kancelariji (br. 1326) i zato, bez obzira na to što je većina dokumenata nastala u Goëssovu mandatu, smatramo da treba ostati u administrativnom kontekstu u kojem je registriran, dakle u fondu HR-DAZD-35: Guverner Dalmacije barun Thomas de Brady 1804. – 1805.

ZAKLJUČAK

Kratko razdoblje prve austrijske u Dalmaciji velika je povijesna prekretnica. Ono dolazi na kraju jedne ere u kojoj se Dalmacijom upravljalo iz Venecije preko mreže institucija koje se stoljećima nisu bitno mijenjale. Dolazak Austrijanaca svojevrsni je šok za obje strane: i Dalmatince i službenike austrijskog cara.

⁸⁸ Dinko FORETIĆ, *Tabella enciclopedica del regno di Dalmazia, Radovi Instituta JAZU*, sv. X, Zadar, 1963., 291 – 307.

Dalmatinsko je društvo vapilo za promjenama na svim poljima: upravi, sudstvu, školstvu, zdravstvu, gospodarstvu. Značajnu ulogu u tim promjenama odigrale su osobe koje je austrijski dvor postavljao na čelo sustava od kojeg su se očekivali veliki zahvati koji bi Dalmaciju približili razini društvenog, političkog i gospodarskog života tadašnjih zemalja austrijske krune. To su Matija Rukavina, Raimondo Thurn, Gianbattista Rinna, Francesco Maria di Carneo Steffaneo, Peter Goëss i Tommas Brady. Radi se, nedvojbeno, o iznimnim osobama različitih osobnosti i utjecaja koji su se uhvatili u koštac s teškim zadaćama u Dalmaciji. Zaključujemo ipak da postoji svojevrсно suglasje u historiografiji koje upravo Petera Goëssa izdvaja kao najznačajnijeg, onog koji je učinio najbitnije korake u reformama. Treba naglasiti da nije imao apsolutnu podršku iz Beča, kao i to da je otpor ljudi u Dalmaciji čije je povlastice smjerao ukinuti također bio značajan. Preispitivati sustav povlastica koje su članovi komunalnih elita uživali godinama nije nimalo lak zadatak. Analiza dokumenata koji su nastali njegovim radom umnogome je potvrdila navode iz literature, a neki navodi utvrđeni su kao netočni. Istom analizom nekih dokumenata produbile su se spoznaje o njegovim naporima i poteškoćama s kojima se ovaj izniman političar susreo u Dalmaciji. Na primjeru dokumenata koji se odnose na pašku komunu željeli smo skrenuti pozornost na informacijske cjeline u gradivu koje vrlo dobro ilustriraju povijesni trenutak u kojem djeluje Goëss. Smatramo da ovo je gradivo iz te točke gledišta malo korišteno i gotovo nepoznato kao izvor. U radu su problematizirani prijašnji navodi u literaturi o rasponu djelovanja Dvorske komisije za Istru, Dalmaciju i Albaniju, no nismo bili spremni iznijeti nove, a pogotovo ne konačne zaključke. Smatramo da postoji velika mogućnost da se ta nepoznanica razriješi nakon arhivističkog sređivanja i analize dokumenata fonda HR-DAZD-35 Guverner Dalmacije T. Brady i HR-DAZD-33 Vlada za Dalmaciju (1798. – 1806.) Što se arhivističkog aspekta ovog rada tiče, ono samo otvara neobrađenu temu sređivanja i obrade fragmentarno sačuvanog gradiva koje je u potpunosti izgubilo svoj izvorni red i uredska pomagala. Naš je stav, kada je riječ o gradivu ovakvog značenja, a uredske knjige nisu sačuvane, da su analitičko sređivanje i opis najbolje rješenje.

IZVORI I LITERATURA

IZVORI:

- Hrvatska – Državni arhiv u Zadru, HR-DAZD-34, *Dvorski komesar za Dalmaciju Peter Goëss*, 1802.
HR-DAZD- 251, Državni arhiv u Zadru, 1624.
HR-DAZD-35, *Guverner Dalmacije barun Thomas de Brady*, 1804. – 1805.
HR-DAZD-33, *Vlada za Dalmaciju*, 1798. – 1806.
HR-DAZD-377, *Miscellanea*, 11. – 20. st.

LITERATURA:

- ALAČEVIĆ, Giuseppe, L'Archivo degliatti antichi presso la I.R.Luogotenenza Dalmata, *Tabularium*, Vol. I, Fasc. I, Zadar, 1901., 29 – 40.
BERGMANN, Joseph, *Medaillen auf Berühmte und ausgezeichnete Männer des Oesterreichischen Kaiserstaates vom XVI. bis XIX. Jahrhundert*, Wien, 1858., 482 – 491.
BRODMANN, Giuseppe de, *Memorie politico-economiche della città e territorio di Trieste della penisola d'Istria della Dalmazia fu veneta di Ragusi e dell'Albania ora congiunti all'austriaco imper odi G.d.B-n*, Venezia, 1821.
ČEPULO, Dalibor (ur.), *Statut Paške općine*, Pag – Zagreb, 2011.
ERBER, Tulio, *Storia della Dalmazia dal 1797 al 1814*, Venezia, 1990.
FORETIĆ, Dinko, *Kratak historiat i opći inventar Državnog arhiva u Zadru*, *Arhivist*, br. 1, Dodatak III, Beograd, 1955., XXVII – XLVII.
HEYER VON ROSENFELD, Friedrich, BOJNIČIĆ, Ivan, *Der Adel von Galizien, Ladomerien u. der Bukowina*, Nürberg, 1905.
KOLANOVIĆ, Josip (ur.), *Arhivski fondovi i zbirke u arhivima i arhivskim odjelima u Socijalističkoj Republici Hrvatskoj*, Beograd, 1984.
KOLANOVIĆ, Josip (ur.), *Pregled arhivskih fondova i zbirki Republike Hrvatske*, sv. 1, Zagreb, 2006.
KOLANOVIĆ, Josip (ur.), *Vodič Državnog arhiva u Zadru*, sv.1 i 2, Zadar, 2014.
KOLIĆ, Dubravka, Mjesno starješinstvo Makarske (*Imperiale Regia superiorità locale di Macarsca*) 1798. – 1806., *Arhivski vjesnik*, Vol. 48, Zagreb, 2005., 145 – 168.
KOLIĆ, Dubravka, MODRINIĆ, Edi, Rad i uredsko poslovanje Dvorske komisije za Istru, Dalmaciju i Albaniju 1797. godine, *Vjesnik dalmatinskih arhiva*, br. 2, Zadar, 2021., 190 – 207.
MAŠTROVIĆ, Vjekoslav, *Razvoj sudstva u Dalmaciji u XIX. stoljeću*, Zagreb, 1959.

- MATIJEVIĆ, Ante, *Povijest Dalmacije za vrijeme prve austrijske vladavine 1797. – 1806.*, Zagreb, 2020.
- MILOŠEVIĆ, Ante, Opis arhiva c.k. dalmatinskog namjesništva u Zadru, *Vjesnik K.r. hrvatsko-slavonsko-dalmatinskog Zemaljskog arhiva*, vol. XVIII, Zagreb, 1916., 29 – 40.
- MIRNIK, Ivan, Umjetnost medalje u Priobalnoj Hrvatskoj od 15. stoljeća do 1818. godine, *Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji*, vol. 36, no. 1, Split, 1996., 361 – 379.
- PISANI, Paul, *La Dalmatie de 1797 a 1815*, Pariz, 1893.
- URLIĆ, Šime, *Crtice iz dalmatinskog školstva od dolaska Hrvata do 1910. I. dio do godine 1814.*, Zadar, 1919.
- USMIANI, Ante, Opći inventar zadarskog Arhiva iz 1828. godine, *Arhivski vjesnik*, br. 19-20, Zagreb, 1977., 279 – 294.
- USMIANI, Ante, Böttner, Dionizije, u: *Biografski leksikon*, sv. 2, ur. Aleksandar Stipčević, Zagreb, 1989.
- USMIANI, Ante, Böttner, Henrik, u: *Biografski leksikon*, sv. 2, ur. Aleksandar Stipčević, Zagreb, 1989.
- USMIANI, Ante, Böttner, Sebastian, u: *Biografski leksikon*, sv. 2, ur. Aleksandar Stipčević, Zagreb, 1989.

Dubravka KOLIĆ

ARCHIVAL FUND AND THE OPERATION OF THE COURT
COMMISSIONER PETER GOËSS IN DALMATIA (1802–1804)

SUMMARY

In 1797, when Dalmatia was taken over by Austria, the four-century-long Venetian rule came to its end, and numerous changes in the life of the inhabitants of Dalmatia were conducted. In addition to the Emperor and his closest associates, the prime movers and protagonists of those changes were court commissioners, who ruled Dalmatia until 1804. Apart from Raimond Thurn, who served as the first court commissioner of Dalmatia, the second most prominent court commissioner discussed in literature is Peter Goëss. This paper offers a survey of his operation from taking over the management in Dalmatia to handing his resignation to the Emperor, with regard to the introduction of changes in the domains of economy, administration, judiciary, schooling, public charity, and health care. In follow-up, the preserved material from his office was analysed. The organisation and content of the material, as well as the procedures undertaken in connection therewith, were compared. Based on the documents referring to the Pag Commune, an attempt was made to present the informational potential of this material as a source of the history of the Dalmatian communes. The analysis of the documents helped determine new facts regarding the rule of the Austrian institutions in Dalmatia in the period between 1797 and 1806, and open questions related to the future research.

Keywords: first Austrian rule in Dalmatia, Peter Goëss, archival fund, the Pag Commune.